
ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ
КАЛИНИ
В.
С.
ЛЬВІВ — ЛИСТОПАД 1936 — Ч. 11

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 11 ЛИСТОПАД 1936

ПОЛК. ДМ. ВІТОВСЬКИЙ,
перший командант Українських Військ у Львові в листопаді 1918 р. і перший Міністер Військових Справ З.О.У.Н.Р.
Погруддя арт.-різьбаря М. Бринського.

Ф. НЕВЕСТЮК

ХРЕСТИ

Хрести... Хрести... О, скільки їх
І тут і там і скрізь!...
І серед піль і край доріг
І попід кождий ліс...

О, скільки поривів і мрій
Лягло під ті хрести!
Який любови жар горів
В серцях борців отих!

Хто відшукає, почислить
Хрести всі по ланах?
Хто відчитає, устійнить
Затерті імена?

Сумує мати неодна:
»Ой, деж мій сокіл-син?«...
І сльози вилива до дна
Гіркі, як той полин.

Та вже не взнати їй ніяк,
Де син подівся той...
Для всіх таких одно імя:
»Невідомий герой«.

Із записок 17-літньої

Написала: *В. Літинська.*

1. XI. Рано спішилася я до школи, бо заспала трохи, вибігаю на вулицю, чую крісові стріли. Подумала, що певно якісь розрухи. По вулицях дійсно незвичайний рух. Так зайшла я до ринку. Дивлюсь на ратуш, котра година, чи вспію на час прийти і очам не вірю: на всіх чотирох сторонах жовто-блакитні прапори, а пятий повіває маєстатично на самій щоглі. Мені щось у душі стрепенулось, чую безмірну радість та не можу зрозуміти, як це сталося.

Саме переходить коло мене стрілець з крісом і бравнінгом, а на грудях у нього яснїє наша жовто-блакитна стяжечка. Надходить другий також з відзнакою, пізнаю знайомого хорунжого К., витаємось, питаю, що це все значить. Хор. К. оповідає: 31 жовтня зібралася Українська Національна Рада і постановила 1. XI. о год. 4 рано заняти державні будинки, тимсамим перебрати владу у Східній Галичині в руки українців і т. д. Хор. К. питається, де іду. Відповідаю, що до школи; радить мені вернутись до хати і каже, що мене відпровадить, бо іде в ту сторону. Я радо згодилась на його пропозицію.

По дорові бачила, як наші стрільці розброюють старшин і стрільців, котрі не мали наших відзнак.

Коло своєї камяниці я попращала хор. К. і побігла на гору, щоб такою радісною вісткою поділитися в хаті, бо я певна, що ні у нас, ні у П. П. нічого не знають. Мама відчинила мені двері, здивовані моєю появою, а ще більше моїм виглядом. Книжки полетіли в кут, а я крикнула, що Львів український і полетіла на гору до П. П., щоб і з ними поділитись радісною новинкою. Дзвоню до дверей кілька разів. Відчиняє панна Маруся і бачу, як мають полетіти громи на мою ровсіяну голову за нагле дзвонення, але мабуть мій радісний вигляд здержав бурю, а лице п. Марусі перемінилося у знак запиту. Я кинулась їй на шию, цілую, сльози мені течуть по лиці і кричу „панно Марусю, Львів український!" Втягнули мене до кімнати і кажуть розповідати спокійно. Розповідай тут спокійно, коли у мені вся душа дрожить. Як довідалися, що я бачила та чула, п. Маруся одягнулася і о 11-ій годині ми вийшли на вулицю.

Ми вже на площі св. Юра. Чуємо, як дзвони дзвонять.

Ідемо до Народного Дому. Тут стрічаємо хор. К. і хор. Л., говоримо довший час, засягаємо інформацій, як і що робити треба. Вертаючи пополудні до хати, чуємо вже крісові вистріли у ріжних сторонах міста.

2. XI. Панна Маруся ішла сьогодні до бюра 7.30. Я пішла з нею. Я не могла б спокійно всидіти в шкільній лавці, як тут треба рук до праці. Стрінули ми хор. Л., від котрого ми довідалися, що стрільці наші голодні, а нема кому занятися кухнями. По полудні о год. 4-ій зібралося наше жіноцтво в „Захоронці" і урадили закладати кухню. Завтра зачинаємо варити в „Дністрі".

3. XI. Неділя. Я цілу ніч ока не замкнула. Не могла діждатися рана. Я так тішилась, що буду також щось робити. У місті рух, цілу ніч крісова пальба. Рано о 7.30 вийшла я з хати з п. Марусею і Анусею до „Дністра". Там уже рух. Розпалено під кухнею, Бог зна, відколи там не горіло і дим ніяк не хоче в комин іти, вертається через дверцята та всі шпари на кімнату, втискаєся в наші очі. Сіли ми обирати бараболю, але дим не вирозумілий, не хоче знати, що хлопці наші померзлі і голодні, не дасть сидіти, щоб докінчити бараболю. Перенеслися ми на коритар і тут скінчили своє заняття. Під кухнею за той час розгорілося. Варимо 50 кг. бараболь і з мяса гуляш.

Як вже обід був готовий, винесли його на вулицю Руську і котрий стрілець був голоден, приступав, ми накладали йому в їдунку. Він, де вдалося, сідав або і стоячи споживав теплу страву, бо всі були перемоклі та померзлі. Але по короткім часі показалося, що це все мало, хоч нам здавалось що так багато, — треба варити на ново. Нас за-

ступають інші пані, ми ідемо до хати, дуже помучені та перемоклі, бо дощ паде. П. Маруся лишається.

Коли вийшли ми поза Ринок, нагло почалась сильна стрілянина, так що не можна було перейти на другу сторону. Бічними вулицями дісталися ми на площу св. Юра. Вулиці пусті. Надїзджає авто і військові у нім. Ми були певні, що це наші, але бачимо, що авто удекороване польськими прапорами. Хочемо перейти на нашу вулицю, а там на розі стоїть около 10 леґіоністів і стріляють в напрямі св. Юра. Що робити? Як дістатись до хати? В торбинках маємо всякі наші відозви, ховаємо за сукні на грудях. Стоїмо безрадні, трохи занепокоєні, це наш перший „хрестний обстріл", сподіємось, що буде більше. Надходить двох мужчин і жертвують нам свою поміч. Говорять по польськи, кричать до леґіоністів „свої їдон". Перестають стріляти.

До своєї камяниці дісталися ми коло години 2-ої. Засіли до обіду і я розповідаю про все, що діється у місті. Стукіт у двері. Відчиняю. Леґіоністи. Перша ревізія.

Того дня вже ніхто спокою не мав. Боротьба на площі св. Юра тревала до пізної ночі.

На могилі полк. Дм. Вітовського.
1. Проф. Денис Онищук; 2. — ? (студент із Галичини); 3. Проф. Юрій Кокотайло; 4. Проф. Др. Павло Козак; 5. П-ні Оля Шевчукевич; 6. Др. Міґуля; 7. П-ка Глинська; 8. Др. Опанас Шевчукевич; 9. Отець Липський (за 8-им); 10 — ?; 11. Проф. Арістокль Руснак; 12. Проф. Козак (батько Павла); 13. Др. Евген Омельський. Світлив Проф. Кокотайло.

На могилі полк. Дм. Вітовського

Подав *Денис Онищук* — Румунія.

Підчас XI. Олімпіяди в Берліні між гостями було чимало й українців із Західних Земель.

Малий гурток із цих гостей, бо тільки 14 осіб (10 з Буковини, 3 з Галичини й 1 із Підкарпаття) зійшлися 7. серпня на одному з берлінських кладовищ віддати належну пошану упавшим героям у нашій визвольній війні. У святочному настрою зложили вінець на могилі полк. Дм. Вітовського й його адютанта чет. Ю. Чучмана, прикрашений жовто-блакитними стяжками із надписом: „Борцям за волю України, Українці, гості XI. Олімпіяди".

По зложенню вінця, присутні вшанували память поляглих кількахвилинною мовчанкою.

Вкінці Панас Кущенко відчитав свій вірш: „На могилі полк. Дм. Вітовського".

Буковинці на могилі полк. Дм. Вітовського. Др. Евген Омельський і Проф. Денис Онищук після зложення вінця 4. VIII. 1936 р.

Полк. Дм. Вітовський у спогадах

(Кілька заміток і побажань).

Написав: *О. Думін.*

Культ великих згл. провідних людей не зробився ще в нас співтворчим чинником нашого національного життя. Тільки Шевченко зосередив на собі любов і пошану нації, опанував всі її почування і веде її за своїм духом. Іншіж наші історичні постаті, коли вони не блиснули ґенієм Хмельницького або Франка, мусять числитися з тим, що попадуть в категорію тих нещасних „забутих діячів" (до О. Кониського прилип вже цей епітет як шевська смола), що їх споминається раз на десять-двацять літ якоюсь скромною часописною статею.

В останніх кількох літах щойно дається завважати деяка поправа. Зацікавлення нашим минулим, нашою історією, а з ним і нашими передовими людьми зросло. Але щож, наша літературна продукція ніяк не додержує цьому явищеві кроку, хотяй властиво воно повинно його випереджувати. Житеписи наших великих чи скажім скромніше провідних людей — зовсім занедбана ділянка.

Чому приписати цей невідрадний обяв? Чи маломy попитові на того роду літературу? Хіба ні — бо ж звісно, що якраз історично-спогадницька література, куди належать також житеписи визначних історичних постатей, тішиться в нас більшим попитом, як яка небудь інша поважна література. Не в смаку і зацікавленню суспільности слід шукати причин цього явища, а деінде, по моїй думці в трудності теми.

Так дійсно в трудності теми. Написати біографію одної чи другої визначної людини методою проф. О. Огоновського, ужитою їм в його „Історії літератури руської", не було б то так трудно. Але зовсім інше діло, коли йде про те, щоб дати **портрет** визначної людини, що творила або співтворила бурхливу історію, ділала в великій епосі, була рушійною силою, тих чи інших подій, що означили на деякий час нашу історію. Скоментувати велику людину на тлі часу і простору, на яких вона виступала, дати суцільний образ її духовости, виснити її ідеї і ідеали, схопити вірно її характер, далеко не те, що нанести на папір купу дат з історії її життя.

Проект майбутнього памятника полк. Д. Вітовського артиста-різьбаря Михайла Бринського.
Світлив Др. А. Білик.

Зовнішні дані з життя визначної людини є для широкого загалу також цікаві. А тим більше, коли дещо підлляти їх сензаційним чи ревеляційним сосом. Та нам таких житеписей не потрібно. Нашій суспільности треба дати зате житеписи, які розяснялиб, до чого змагала людина, про котру мова, носієм яких ідеалів вона була, як далеко сягала своїми задумами, в якій пропорції стояв її характер до її замислів і що полишила вона нам як ідейну спадщину.

В першій мірі повинніб розуміється дістати свої житеписи провідники в нашій визвольній війні, в цьому періоді, в якому мали ми здати історичний іспит і провалились. Чому провалились? Стільки на це маємо ріжних відповідей, стільки поглядів, що їх і не зчисливби. Влучних серед їх дуже мало. Бо щоб дати влучну відповідь на питання, чому втратили ми свою державу, треба зглибити історію 1914—1921. р., вивчити її до основ, поглянути і на давніші часи, взяти під увагу взагалі наш розвиток за останнє століття. Щоб дати влучну відповідь, треба врешті знати, хто кермував боротьбою, які люди стояли на чолі нації, що присвічувало їхній діяльности і як зуживали вони, дані їм долею в руки національні талани. Без докладного познайомлення з духовістю, здібностями, моральними прикметами і світоглядом наших вождів (політичних і військових) зрозуміти фільософії наших визвольних змагань — неможливо.

Як жеж стоїть в нас справа з житеписами наших провідників в визвольних змаганнях? Зовсім погано. Одиноко особа Гол. О. С. Петлюри має вже свою літературу і тільки її освітлено так, що можна зорієнтуватися, хто такий був С. Петлюра і яка його роля в нашій боротьбі 1917—1921. рр. Натомісць Грушевський, Винниченко, Міхновський, В. Голубович, гетьман Скоропадський, С. Шемет, В. Тютюник, Болбочан, Ю. Тютюник, Луценко, Сальський, Петрушевич, Г. Стефанів, К. Трильовський, Омелянович-Павленко, Тарнавський, Курманович, Микитка, відомі суспільству зі згадок в спогадах сучасників або пресових статтей. З таких-же жерел довідується воно про командантів УСС. — М. Галущинського, Г. Коссака, В. Дідушка, Горука і врешті репрезентанта стрілецтва Д. Вітовського, в листопадових днях Головного Команданта Галицької Армії, а потім Державного Секретаря Військових Справ.

В кожній статті і спомині, що дотикає УСС, знайдеться певно і про Вітовського згадка. З їх найбільше матеріялу до характеристики цеї трагічної постаті Галицької Землі заключають спомини: М. Угрина-Безгрішного: Нарис історії*) Україн-

*) Праця М. Угрина являється спогадами, доповненими деякими документами.

ських Січових Стрільців; дра. С. Шухевича: Видиш брате мій; Д. Палієва: Листопадова революція і Мирона Заклинського: „А ми тую червону калину піднесемо“, як також статті Л. Луціва: Улюблена пісня полковника Дмитра Вітовського (Календар Черв. Кал. на 1927 р., стор. 81—85); д-ра Н. Гірняка: Кіш УСС (Календар Черв. Кал. на 1935 р., стор. 46—57); проф. І. Крипякевича: Сотник Д. Вітовський на Волині. (Літопис Черв. Кал. 1932, III) та репортаж В. Ласовського: Генерал Тарнавський. А в першій половині ц. р. появилась брошура М. Заклинського: Дмитро Вітовський (Видання „Всесвіту“).

Складений з тих причинків портрет Д. Вітовського є симпатичний; він відразу зєднує собі глядача гармонією високо-ідейних прикмет. Перший воєнний міністр ЗОУНР виходить на ньому як безкорисний український патріот — державник, як людина наскрізь пройнята вищими національними ідеалами і як обовязковий не жаліючий себе вояк. Сотня Вітовського могла сміло змагатися за боєві лаври зі сотнею В. Дідушка: а зробив „сотню Вітовського“ славною в леґіоні сам її командант, що служив всюди стрільцям своїм приміром. Так як любили його, Вітовського, так не любили стрільці ні одного старшини в леґіоні. Недаром І. Балюк, як оповідає М. Заклинський, висловився при одній нагоді, що за таким командантом пішов би і в огонь. Щодо популярности то Д. Вітовський не мав серед Стрілецького Війська ніякої конкуренції.

Я не маю наміру переходити всіх причинків до характеристики Вітовського, порівнювати їх зі собою та давати до них критичні коментарі. — Я вжию їх тільки до складення загального висновку, а саме, що вони дають доволі проглядну зовнішню характеристику першого Головного Вожда Галицької Армії. А передовсім дає її брошура М. Заклинського п. з.: Дмитро Вітовський. Автор сам належав до сотні Вітовського в 1914 р. а потім мав нагоду з автопсії слідити і оцінювати працю колишнього свого команданта. Там-же, де Вітовський зникає з обрію його безпосередніх спостережень, автор говорить про його на основі документів (переписки) і очевидно інформацій товаришів. Як у своїх споминах, так і в спробі житеписи колишнього свого команданта сотні, виявив М. Заклинський талант зображення — органічно розвивати свою тему для провідної думки. Зпід пера М. Заклинського вийшла благородна постать Вітовського такою, якою вона в дійсности була: — клясичним зразком українського патріота, живучого тільки для ідеї, носієм українських національно-державницьких ідеалів, для котрих мусить пожертвуватися все особисте.

Своєю брошурою, хотяй вона така худощава обємом — зробив автор значну прислугу традиції нашої визвольної боротьби. Пожаліти приходиться, що в ній зовсім немає дати уродження Вітовського. Вмістити її повинно було само видавництво в передмові, куди (на стор. 4) вона аж впрошується. Вкралися в текст автора деякі недогляди та похибки. І так на стор. 8. сказано, що сотня Вітовського вийшла, при кінці вересня 1914 р. „з трьома іншими сотнями на фронт“, а власне на партизантку. В дійсности вона вийшла з двома іншими сотнями то є Будзиновського і Горука. На стор. 17. каже Заклинський: „Весною (1916. р. — О. Д.) дістав сотник Вітовський з Коша УСС чотирох помічників. Між ними був і четар Гаврилко, що до московської травневої офензиви працював в Луцьку“. Трохи нельоґічно — четар Гаврилко не прийшов отже з Коша а з Луцька до Ковля, до сот. Вітовського. Дальше він пробув в Луцьку не до травневої офензиви, під котрою розуміється офензива ґен. Макензена (початок 2. травня під Горлицями) в 1915. р. а до офензиви ґен. Брусілова, що зачалася 4. червня 1916. р.

Могила полк. Дм. Вітовського в Берліні.

Не знати чому, треба догадуватися, що ізза усталених тісних рамців брошури, не розповів автор нічого про діяльність Вітовського на Наддніпр. Україні, а особливо після входу австро-угорських військ на Поділля в березні 1918 р., коли то Вітовського призначено командантом аґітаційного загону УСС. (в групі полк. Іца). Про це писав вже М. Заклинський в одному зі своїх споминів а і в брошурі повинен був згадати про це.

А всеж таки дотепер написане про Вітовського не дає нам повної характеристики цеї людини, навпаки ставляє перед нами ряд великих запитників. В першій мірі, був Вітовський волевою натурою чи ні, чи було в йому щось з вожда і авторитетного провідника чи не мав він цих прикмет? Проблематика зогляду на становисько Вітовського в історії воєнної боротьби — дуже важна.

Зі статті Л. Луціва, також одного зі стрільців сотні Д. Вітовського, довідуємося, що Вітовський „був найпопулярнішим стрілецьким старшиною не тільки в стрілецькій братії але і в ширшого громадянства. Це тим дивніше — каже автор дальше, — що Покійник, за популярністю, за дешевенькою славою і за дзвінкими лаврами зовсім не побивався, та можна сміло сказати, навіть держався в тіни.. Маючи можність обняти команду куріня (при леґіоні — О. Д.) він її не обняв, а остався при улюбленій сотні як її командант“.

Про Вітовського говорить знову М. Заклинський, „що він не мав занадто войовничої вдачі“, „був вразливий на життеві неприємности і невдачі дуже

його пригноблювали". А Д. Паліїв пише отщо: „Серед української суспільности Вітовський був незвичайно популярний. Всі його любили і поважали, тому не диво, що особу Вітовського вязали все і всюди з визвольним самостійним рухом. Тільки він одинокий мав дані, щоб зістати керманичем революції. Популярний, глибокий, прегарний бесідник, чистий характер, добрий вояк. Але Вітовський був ще й поет-мрійник і в нього як революціонера була це хиба. Бо поет-мрійник, а керманич революції — це два противні поняття. Йому як революціонерові не доставало одної черти, але найважнішої: рішучости. Вітовський ніколи не був рішучий, все вагався, навіть тоді, як не було до цього причини. За тим йшов брак віри. Коли я згадую дорогого мені полковника, все приходить на думку момент з 31-го жовтня: ...Як так, то все пропало. Ми програємо, сказав Вітовський. І здавалося б, що хвилева резигнація опанувала провідника революції".

Резигнація полк. Вітовського з посади Головного Вожда Галицької Армії вже на третий день львівських боїв ніби потверджує слова Палієва. Цікаві помічення над Вітовським зробив проф. І. Крипякевич, він каже, правда зі застереженням, „здається, що Вітовський почувався добре на фронті, де життя було просте і нескладне, де був тільки наказ і обовязок". — Колиб все це відповідало правді, то тоді дійсно можнаб говорити про трагізм цеї найвище винесеної історією постаті на Галицькій Землі.

Якось однак не хочеться вірити, щоб цей самий обожаний Вітовський був таким маловіром, щоб так мало мав в собі вождівських прикмет. Яким-же чином тоді вибився він серед стрільців на їх ідейного і духового провідника, щож робило його таким популярним серед цілої галицько-української суспільности, чи тільки те, що він був „прекрасний, глибокий, запалений промовець"?

Чи дасть хто на це вдоволяючу відповідь? Відносно цього питання не слід віддаватися великому оптимізмові, українці такі тяжкі до писання... Правда, що дати відповідь на питання вимагає труду і глибокого передумання теми, але дати її конче треба. Бо тільки маючи правдиві характеристики наших провідників можна запускатися з успіхом в глибину історичньої матерії нашого недавнього минулого, щоб там пошукати от хотяйби ключа до заголовка: „чому впала наша держава"?

Та якже? здивується неодин читач. — Невжеж ми не знаємо дотепер, чому впала наша держава? Ні, таки не знаємо ще гаразд і знати не будемо, коли пильно не попрацюємо над цею темою. Та про це поговоримо в іншій статті.

*) Паліїв представляє в своїх споминах (стор. 37) справу так, що 31. жовтня виявилося, що в перевороті візьме участь не більше як 1.400 жовнірів і 60 старшин. Коли він сказав про це Вітовському, Вітовський зжахнувся і заявив, що нема з чим зачинати акції. Тоді Паліїв відповів: гінці з наказами вже розїхались і акції відкликати не можна. Тут мали вирватись Вітовському слова: „То ми пропали".

Джерело історичної традиційности

Написав: *Ів. Шуліка.*

Аж до новіших часів у свідомости українського суспільства завше твердо зберігалася свідомість своєї тяглої неперервної історичної традиції від самого початку Київської держави. Ґедеміновичі вважалися правними нащадками Руриковичів і поодинокі князівські фамилії з такою самою гордістю виводили своє походження як від династій синів Ярослава Мудрого, так і Ґедемінових дітей. Таке саме глибоке почуття традиційности перейшло і до козаччини і найшло свій вияв хоч би у відомій „протестації" українського духовенства з 1621. р., коли Київська наукова духовна еліта висловилася про козаків Сагайдачного як про „плем'я оное з насіння Яфетового, що ще під Олегом руським монархою під Царгород плавало та Царгороду штурмувало". Нас вражає зараз це почуття кровного звязку з подіями, що відбулися за 600 літ до часів ґетьмана Сагайдачного та митрополита Іова Борецького, але це було цілком зрозумілим для обох цих видатних українців — прецінь же Запорожці Конашевича укріплялися молитвою тим самим мощам святих, що й дружинники Мономаха, або воїни Романа Великого чи короля Данила. Від століть привикали українці бачити в Печерськім монастирі свою святиню а спільна святиня зміцнювала почуття органічного звязку поколінь. Недурно москвини, попавши в свої руки Україну, постарались унешкідливити Печерську святиню, змосковивши її за посередництвом своїх найміттв русифікаторів, як митрополит Мисловський у XVIII. ст. Печерський монастир мусів забути, що він благословляв Мономаха на його побіду над російським князем Ходотою, благословляв Сагайдачного на його звитяжний похід над Москву, що його монахи складали похвали князеві Острожському після його блискучої перемоги над москвинами 1512. р. під Оршею.

Таке значіння в історії нації місць, що переховують традицію, боротьба за їх значіння це змагання за відчуття і душу народу. В нинішніх часах купчиться воно з особливо інтенсивною силою коло могил невідомого вояка, коло вистав та музеїв із часів світової війни. Всі культурні держави з великою увагою слідкують за добрим станом цих збірок, розуміючи їх величезне виховуюче значення. Українці мають у Музеї Визвольної Боротьби України у Празі таку саму збірку памяток з часів своєї останньої боротьби і українське громадянство мусить всіма силами подбати про їх належне збереження. Віримо, що на них виховається нова генерація вояків Мономаха, Острожського, Сагайдачного.

Різьбар М. Бринський

Михайло Бринський нар. 1883 р. в селі Долина, повіт Товмач — Сх. Галичина.

Вже в народній школі звернув на себе увагу учителя Міхновського, котрий заохочував його батька, щоби віддав сина в різьбарську школу.

По укінченні виділової школи в Товмачі за радою Інж. Вольнєвича віддав його батько до різьбарської школи в Закопанім, де він закінчив чотиролітний фіґуральний відділ. Старанням дирекції різьбарської школи в Закопанім одержав Бринський державну стипендію для дальшої науки різьбарської штуки а саме на „Кунстґевербе Шулє“ у Відні. По скінченні її (4 роки) перейшов до академії на спеціяльну школу (Майстершулє) до проф. Бр. Герліха. Цю академію закінчив теж (4 роки).

Світову воєнну кампанію перебув Бринський на російськім фронті як хорунжий.

В перших днях листопада 1918 р. зголосився негайно до Української Армії в Станиславові. Був іменований четаром і спершу перебував на фронті. Але небаром покликали його до Державного Секретаріяту Військових Справ до письменничого відділу виготовити ряд проєктів на відзначення для Української Армії за хоробрість. Це виконав і по ухваленню їх Начальною Командою, виїхав до Відня в березні 1919 р., щоби виготовити відзнаки. Відступ У. Г. А. на Велику Україну і інші причини не дозволили зреалізувати цього пляну. Проєкти передав Бринський в 1929 р. через Володимира Тарновецького до Національного Музею у Львові.

Від року 1920 перебував Бринський у бриґаді ґен. Кравса в Ліберці — в Чехословаччині. Опісля був перенесений до табору в Німецькім Яблінням, де на місцевім кладовищі зготовив величавий памятник українським воїнам. (Світлину цього памятника ми свого часу подавали в Літописі Червоної Калини).

Другий гарний памятник зпід його руки стоїть на могилі українського вояка опісля студента гірничої Академії — Миколи Шемердяка.

Проєкт на пропамятну відзнаку для членів У. Г. А. рівнож його робота.

В останньому часі працює Бринський у Празі над погруддям полк. Дмитра Вітовського, а також над проєктом на майбутній памятник полк. Вітовського.

Артист-різьбар Михайло Бринський при зготовлюванню моделю майбутнього памятника полк. Дм. Вітовського.

Світлив: Др. Н. Білик.

Слід згадати також роботи Бринського світського характеру. Він взяв участь в конкурсі на памятник Т. Шевченка в Харкові. Однак мимо того, що одержав перший другу премію (51.000 кч) (перша не була взагалі уділена), грошей до цеї пори не одержав, а його проєкт з малими змінами присвоїв собі інший „благонадьожний“.

Дальше виготовив Бринський велике погруддя проф. Горбачевського і багато інших творів. В кожнім разі наш мистець виконав вже багато високо артистичних різьб.

Дозволяємо собі повитати нашого артиста різьбаря з нагоди поміщення світлин його різьби та проєкту памятника полк. Дм. Вітовського та побажати дальших якнайкращих успіхів у праці.

Ювилей ґен. Віктора Курмановича

Старанням Українського Громадянського Комітету для вшанування 60-літнього Ювилею ґен. Віктора Курмановича відбудеться С в я т о ч н а А к а д е м і я з участю самого Ювилята у Відні, дня 5. грудня 1936. о год. 8-мій вечором в салях Українського Клюбу (Банкґассе I.).

Побажання і привітні письма просимо слати на адресу: Українське Академічне Т-во „Січ“ у Відні I. Банкґассе I.

Також просимо всю краєву і заграничну (заокеанну) пресу передрукувати це повідомлення.

ЗА КОМІТЕТ:

Отаман Омелян Клюн
голова

Ярослав Явний
писар

Европа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борщак.*

Французька інтервенція в Одесі.

(Продовження.)

Коростовець вдаряв, що в разі, як німці покинуть край, то „під впливом націоналістичної партії, ворожої до гетьмана й дуже лівої, вибухне повстання, яке знищить край“. Тому гетьманський дипльомат прохав Антанту по згоді з українським урядом „прислати свої війська для охорони краю після виходу німецьких військ“.

Сент-Олер і його англійський колєга відповіли, що не знають, як дивляться їхні уряди на всі ці питання, але за їх думкою інтервенція матиме місце. Держави Антанти мають надію, що українці оборонятимуть проти большевиків свою територію спільно з Добровольчою Армією. На думку Сент-Олера треба було негайно виключити з уряду гетьманського германофільських міністрів і замінити їх людьми, що мають довіря Антанти, причому політичний напрям цих людей не грає ролі, можуть бути українські націоналісти або соціялісти.

Зі всього цього виходить, що 1) Сент-Олер робив вищенаведену заяву на свою власну руку, 2) мимо того, що мав мало симпатій до гетьмана, не вимагав його усунення, а тільки димісії деяких членів уряду, під якими треба розуміти Дорошенка та Палтова, проти яких росіяни і деякі українці, що залишились в Яссах за часів Центральної Ради, провадили жваву кампанію, 3) жадного акту федерації України з Росією Сент-Олер не вимагав, натомісць нічого не мав проти вступу до уряду національних діячів, точніше членів Національного Союзу.

Геть пізніше в Парижі, Сент-Олер в приватній розмові підтвердив, що у цих справах щодо форми уряду на Україні він не дістав жадних інструкцій з Парижа, свої розмови з Коростовцем провадив на власну руку і що центральний уряд був навіть толерантніший до особи гетьмана, ніж він у Яссах. Для уряду у Парижі важливо було заховати порядок на Україні все одно яким урядом.

Таке ствердив у 1925 році Сент-Олер. Коли глянемо на французьку пресу переломової доби жовтень-листопад 1918. р., побачимо, що усунення Скоропадського ані тим більше якихсь актів від нього щодо білої Росії вона не вимагала. А в ті часи преса щодня діставала наказ від канцелярії Клемансо, що саме треба писати й як писати.

„Нехай — пише Герве, такий германофоб — німецькі війська стережуть порядок на Україні, як не хочемо, щоби цей край впав у анархію й варварство“ („Victoire“ 15. X. 1918).

„Україна — читаємо в „Journal“ — під Скоропадським є нація дрібних власників, ворог руйнуючого комунізму, українці можуть для більшевиків виявитися ворогами не менш страшними, ніж чехословаки“ (2. XI. 1918).

Одним словом, задля своїх плянів на Україні Антанта жадала там одного покищо — порядку, мимо того, що гетьмана поставили раніше німці. Краще був він ніж більшовики з менту, коли Німеччина програла війну. Ані Клемансо ані Льойд-Джорж нічого не мали проти Скоропадського після упадку німецького фронту, як не матимуть нічого через 7—8 місяців проти адмірала Хорті в Угорщині.

Але був інший чинник, який не бажав існування української державности все одно з гетьманом чи без нього, і цей чинник, від якого Париж далеко був, все зробив у Києві, в Одесі та Яссах, щоби знищити українську державність. Хто був цей чинник, ясно: біла Росія (що-до червоної Росії, то ця бодай одверто воювала Україну „буржуазну“).

15 листопада Коростовець залишив Ясси, а на передодні там зібралися змовники так званої Яської Наради, ініціятором, як ми бачили вище, були Енно й його російські друзі. Для української історії варт заховати імена змовників. Ось вони: 1. М. Брайкевич, член кадетської партії, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 2. В. Гурко, б. царський тов. міністра; 3. А. Кривошеїн, б. царський міністр; 4. М. Маргуліес, пізніше член уряду ґенерала Юденіча; 5. П. Мілюков; 6. М. Федоров, б. царський високий урядовець; 7. А. Чемберс, директор банку; 8. І. Бунаков-Фундалінскій, російський есер; 9. К. Кровопусков, відомий російський кооператор; 10. А. Тітов, російський соціяліст, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 11. полковник денікінський І. Новіков; 12. А. Пільц, б. ґенерал-губернатор в Сибіру; 13. С. Третяков, відомий промисловець; 14. А. С. Хомяков; 15. Н. Хвостов, відомий чорносотенець; 16. Н. Савіч, б. „октябріст“; 17. полковник Ільїн; 18. граф П. Толстой, російський народний соціяліст; 19. Н. Шебеко, б. царський посол у Відні; 20. В. Рябушінський, відомий промисловець; 21. В. Демченко, славнозвісний посадник Києва; 22. Н. фон-Дітмар, магнат гірної індустрії на Україні.

Оці всі запеклі вороги України, що майже кожний в свому минулому мав виявити в тій чи іншій ділянці свою „любов“ до України — зїхалися головне з Києва та Одеси. Вони навіть мали паспорти гетьманського уряду, розуміється, — як пише у своїх споминах з іронією один зі змовників — як „чужинці“*). А з чим вони виїхали, видко хоч би з такої сцени.

У потязі Мілюков авторитетно пояснює Маргуліесові:

„Вся ця Україна чиста вигадка. Купки інтелігентів, жадного національного руху на Україні немає й ми, беручи на серіозне їх балаканину, самі

*) С. Маргуліес: Ясская делегація. („Летопись Революціи“ I, стр. 205. Берлин 1923).

зміцнюємо й навіть витворюємо рух, що не має під собою жадного ґрунту. Не існує й мова малоросійська, галичани розмовляють не на мові, а на якомусь жаргоні"*).

Наради в Яссах тягнулися з тиждень, очевидно при активній співучасти Енно. Ясно, що члени наради одностайно вирішили... інтервенцію, але довго не могли погодитися на тому, хто має бути диктатором: Микола Миколаєвіч чи Денікін.

16. листопада 1918. нарада звернулася до антантських послів у Яссах з заявою, що „тільки негайний прихід союзних озброєних сил може попередити повстання антисоціяльних і вузько-націоналістичних елементів, які кинуть країну в хаос анархії, зроблять з неї легку здобич більшовиків та позбавлять російські й союзні сили необхідної бази для розвитку операцій проти радянської влади... Делегація чекає, що першіж озброєні сили Антанти принесуть зі собою тверде рішення не визнавати окремих держав утворених Німеччиною підчас розчленення Росії, (тоб-то Україну — І. Б.)".

На разі фактична ситуація змінилася радикально: в Києві вибухло повстання проти гетьмана, як реаґування проти акту федерації з Росією, проголошеного 14-го листопада. Як ми вже бачили, ніхто (крім росіян) з кермуючих чинників Антанти цього акту не вимагав, але з другого боку тіж самі чинники Антанти не жадали повстання проти гетьмана.

Насамперед треба зазначити, що Національний Союз до самого повстання не навязав зносин з антантськими місіями в Румунії, що було можливо**). Зрештою самий змисл повстання з антантського погляду тратив свою вартість з менту поразки Німеччини. Натомісць таке повстання після поразки Німеччини було, за думкою Парижа й Льондону, на руку большевикам. Сент-Олер пізніше твердив у Парижі, що „поява акту гетьмана про федерацію була зовсім несподівана для мене як і в інших колах Антанти. Цей акт зовсім не був бажаний через наслідки, які можна було передбачити".

Російські змовники, що засідали в Яссах, були страшенно збентежені київським повстанням, та дамо знову слово М. Маргулієсові:

„Ми рішили з допомогою союзних послів у Яссах післати Антанті телеграму з проханням негайної допомоги, а разом негайно вислати до ґенералів Бертело й Франше д'Еспере — полковника М. І. Новикова й ґен. Галієвського, щоби пояснити їм, в якій мірі становище південно-заходу (тоб-то України) є критичне. Ми сподівалися дістати дозвіл, щоби використати якусь військову частину французів, що стояли в Румунії... Я пропоную дві міри: поперше, дати консулеві Енно повновласть від імени представників Антанти переговорювати

Наймолодший вояк у світовій війні (7—10 літ.) зі всіх воюючих народів — українець Славко Луцишин, тепер студ. мед., уроджений 22. V. 1908. Тернопіль-Загробеля, вул. Болотна ч. 19. В рядах австр. армії був від 1915—1918. р. на фронтах російськім і італійськім. Батько австр. вояк у тім часі в рос. полоні, мати евакуована в Ґмінді. Бездомного хлопця забрали зі собою австр. військові частини. Раненний в 1915 р. під Озірною.

в їх імені і вимагати від німців виконання їх обовязку, згідно з замиренням, піддержувати порядок на місцях, де знайшло їх замирення, по друге, викликати до Ясс німецьку обер-команду з представниками німецької Ради Робітничих депутатів та заявити їм ультимативно: вони відповідають за Київ своїми особами і якщо вони від цього відмовляться, затримати їх заручниками. Першу мою пропозицію приймають, на другу немає рішучости. Доручають мені та Енно виробити текст повновласти для Енно від послів Антанти, а також текст відозви до населення з пропозицією стриматись від піддержки „большевицьких аґентів — Винниченка й Петлюри". (Цю фразу вставила нарада). Енно мусів виїхати того ж дня; необхідно було дістати підпис послів; побігли до французів — посла не було в себе, але сказали, що він підпише, якщо сер Барклей підпише. Поїхали до англійця — він спить. Розбудили його. Дізнавшися, в чому справа — підписав і каже: „ну, дістанеться мені за це від мого уряду, але мені наплювати на це, піду до демісії". Французький посол теж після цього підписує, здається, що підписав і американський. Енно поїхав... захопивши зі собою не тільки оригінал деклярації послів та повновласти, але й брулїон"*).

---

*) І. с. 208

**) Покійний ґенерал Осецький оповідав нам, що він яко втаємничений у повстання, пропонував Винниченкові звязатися з деякими таємними аґентами Антанти, що перебували на Україні, але майбутній голова Директорії відмовився, бо „мав договір з Раковським". Очевидно, що це твердження Осецького ми подаємо з резервою.

*) Маргулієс: с. стор. 211—212.

Все це відбулося мабуть 20 листопада. Того ж дня Енно телеграфував німецькому штабові й гетьманові, що „держави Антанти ні в якому разі не припустять вступу військ Петлюри до Києва“. В дійсности „держави Антанти“ тут були ні при чому, а, як ми бачили, Енно говорив в імені росіян.

Сама декларація „в імені Антанти“, датована 22. листопадом і оголошена „консулем“ Енно в Одесі 23. листопада, звучала:

„Держави Антанти заявляють через свого уповноваженого, французького консула в Києві, що вони рішили не припускати жадного порушення в справі відновлення порядку та реорганізації Росії, яке розпочали російські патріоти і яке піддержують союзники. Відбудова Росії, як держави, що входить у склад бльоку держав переможців, демократичних країн Антанти, матиме місце згідно з бажанням всіх патріотів і всіх елементів, що стоять за порядок в Росії. Що ж торкається Південної Росії, як тої, що її займають німці, як і тої, де немає німців, держави Антанти стверджують свою непохитну волю піддержати в них порядок. Ця непохитна воля в найближчому часі буде підтримана озброєною силою, в кількости, як того вимагатимуть обставини. Крім цього вони заявляють, що від нині ж роблять особисто відповідальними всіх діячів, незалежно від їх політичного кольору, що змагають сіяти заверюху або розповсюднювати анархію“.

Zehnjähriger Kaiserjäger

SLAVKO LUCYSCHYN

Im Jahre 1915 geriet Myroslau als sechsjähriges Kind an der österreichisch-russischen Front in Verlust, als die Mutter desselben mit den Kindern vor den Russen flüchten musste. Schwer verwundet fand er Aufnahme im Spital der Du.San.Kol.Nr.19 Feldpost 385. Nach seiner Heilung verblieb das Kind freiwillig bei derselben Sanitätskolonne, welche alsbald an die italienische Front abgehen musste.

Uniformiert wie jeder andere Soldat leistete der Knabe durch drei Jahre im Feldhilfsspital die Krankenwärterdienste.

Наймолодший вояк Славко Луцишин серед старшин і ґенералів австр.-німецького ґенер. штабу.

Так звучить ґрізно декларація, яку вирядила не Антанта, а російські україножери в Яссах. Але відповідні рапорти з Ясс пішли до Парижа й Льондону, де в ґазетах можна було прочитати:

„Німці, здається, допомогли сепаратистичному рухові Винниченка та Петлюри, що загрожує большевизацією південно-заходу Росії“.

(„Лє Темпс“ 25. XI).

Для Льондонського „Таймс“ Винниченко є „божевільний“ (18. XI), а для „Дейлі Мейл“ — Петлюра „пів-большевик“. (1. XII).

Б. Гурко, один з учасників Яської змови, пізніше на еміґрації, гірко, але справедливо писав:

„Представники Антанти в Яссах, фактично відірвані від заходу, не були в курсі ані намірів ані плянів свого уряду... Нічого більше жалюгідного й смішного, як Яська конференція, не можна собі уявити“.*). Зі свого боку ґенерал Денікін вже на еміґрації назвав Яську нараду „великою траґічною по своїм результатам містифікацією“**).

Дійсно це була містифікація, але аранжована білою Росією, щоби знищити українську державність.

II.

Отже Енно як „уповноважений Антанти“, а в дійсности, як агент російської чорної сотні, виїхав до Києва, але далі Одеси не доїхав, бо залізниця Одеса—Київ була вже в руках українських повстанців. В Одесі Енно оселився в славнозвісній „Льондонській Гостинниці“ і перша його візита була до графині Брасової, дружини покійного великого князя Михайла, брата царя. 2-го грудня до Одеси прибув французький військовий корабель „Мірабо“, але ані його командант Рево (Revanel), ані сам Енно не знали властиво, що їм робити в Одесі, де не було фактично жадної місцевої влади. 10. грудня до Одеси прибув новий корабель „Жюстіс“, на якому знаходився начальний командант французької фльоти на Чорному Морі віце-адмірал Леже (Lejay).

Цього самого дня війська Директорії увійшли до Одеси, якої місцеве самоврядування визнало українську владу. Ситуація військова була така: дві четверти міста було в руках українців, а невелика частина міста, між міським театром і миколаївським бульваром, — в руках добровольчих частин, що визнавали владу ґенерала Денікіна. Вони ж займали також порт. Енно оселився в зоні добровольців. Українцям, на чолі яких стояв відомий одеський діяч доктор Луценко***), дуже легко було знищити невелику кількість росіян, але формальний наказ Директорії забороняв українцям які б то не було ворожі кроки проти добровольців,

---

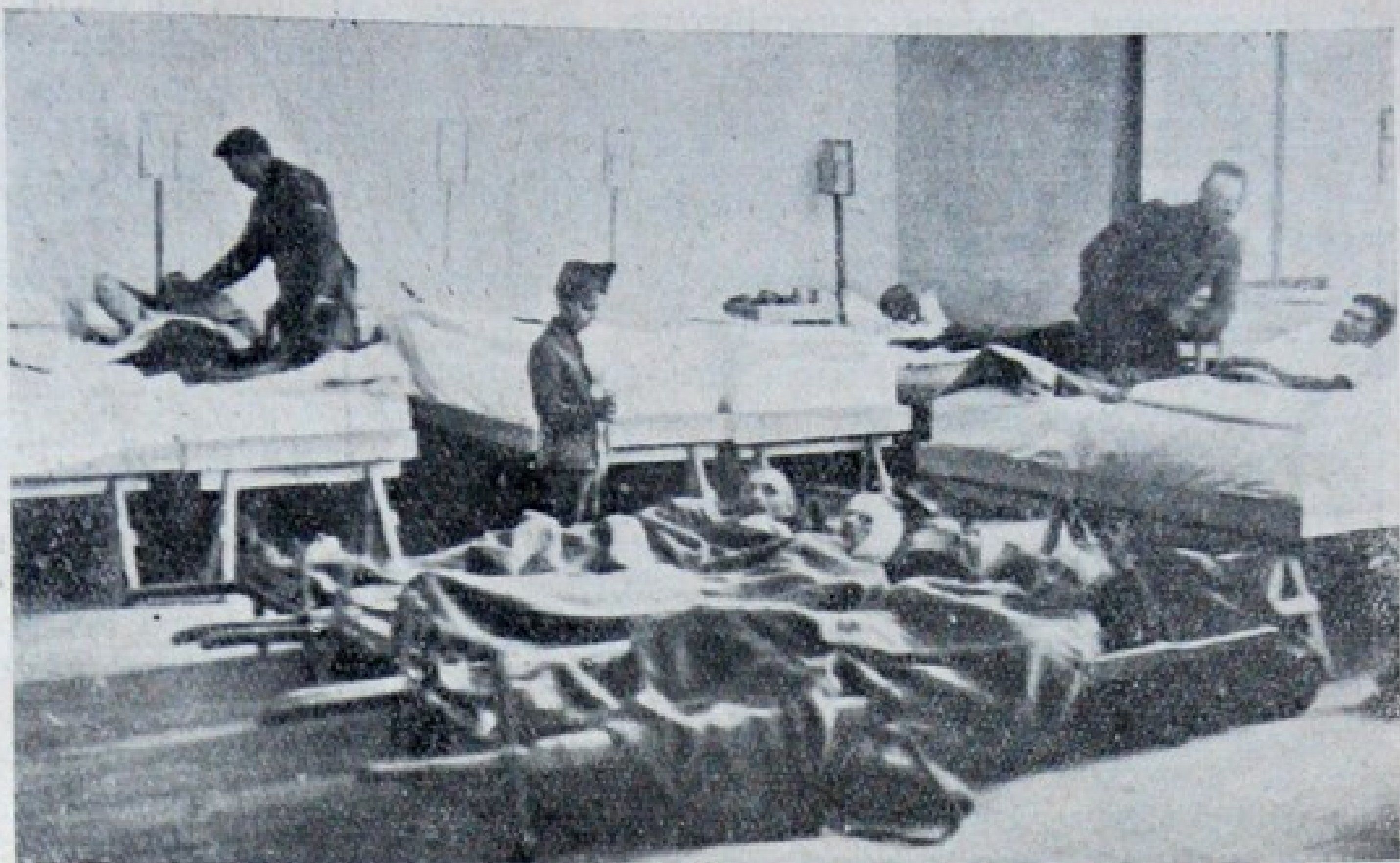
*) В. І. Гурко: Із Петрограда через Москву, Париж и Лондон в Одессу („Архив Русской Революции“. XV, 47.

**) Оп.ціт. стр. 7.

***) Пізніше загинув геройською смертю у боях з російськими большевиками.

яких протеґували французи. Директорія за всяку ціну хотіла уникнути конфлікту з французькими чинниками.

17. грудня у Одеський порт увійшло 4 французькі транспорти, які привезли 1800 мужви під командуванням дивізійного ґенерала Борі-уса. Останній, того ж дня, сам, без жадної охорони, обійшов ціле місто, й українські частини віддавали йому пошану. Ґенерал Боріус, особисто людина поважна й чесний вояк, нічого не розумів у політичній ситуації і вельми швидко підпав під вплив Енно, тобто росіян. Другого дня, російські відділи несподівано заатакували українців, які не знали, що їм робити: одні відступали, ін. затримували росіян.

Малий вояк Славко Луцишин, тепер студ. мед., в харатері санітета в шпиталі

Тоді генерал Боріус одверто станув по боці росіян і наказав українцям залишити місто французам. Українці відступили. Ґенерал Боріус призначив на губернатора Одеси білого російського ґенерала Ґрищіна-Алмазова, а Директорію сповістив, що ґенерал Бертело, начальний командант французьких військ, робить відповідальними членів Директорії за кожний ворожий крок скерований проти франко-російських частин в районі Одеси".

Таким чином французькі війська, що прийшли до Одеси, щоби змагатися з большевиками, стали по боці російської реакції проти українських сил, єдиної тоді реальної сили на Одещині. Акт ґен. Боріуса підготовив невдачу фран. інтервенції.

13 січня 1919 р. до Одеси прибув французький ґенерал Пилип д'Ансельм (D'Anselme, помер у 1936 р.), призначений начальним командантом всіх союзних сил в „Південній Росії". Новий начальний командант рішив розширити французький фронт в північньому напрямі, тоб-то в напрямі, де знаходилися частини Директорії, якими командував ґенерал Греків. Останній з наказу Києва відсунувся без бою й біля 22 січня 1919 р. французькі війська займали навколо Одеси зону в 60 км.

З самого початку січня Директорія робила численні спроби увійти у зносини з французьким командуванням. Ґенерал Греків майже що дня їздив до Одеси, але без успіху: добровольчі російські відділи вживали всіх зусиль, щоби не допустити до контакту Директорії з французьким штабом. Коли Директорія вислала з Києва спеціяльного делеґата Артима Галипа, російська розвідка в Одесі спокійно інтернувала його в помешканню, де зупинився, розвинувши шалену кампанію, що це „австрійський аґент", бо Галіп був буковинець з походження.

Прибувши до Одеси ґенерал д'Ансельм видав наказ, що звучав:

„Ґенерал д' Ансельм від 15-го січня вступив у обовязки начального команданта союзних військ в південній Росії. Франція та її союзники беручи на увагу зусилля, що їх Росія виявила на початку війни, прийшли в Росію, щоби дати змогу всім чинникам доброї волі й патріотизму відновити порядок у краю". Як бачимо, назва „Україна" навіть не згадується. Але, людина розумна, ґенерал д' Ансельм, оглянувши ситуацію, рішив приняти українських делеґатів. Це радив йому також шеф штабу полковник Фрейденберґ, нині дивізійний ґенерал в Марокко. Цей Фрейденберґ в кінці окупації мав паскудну пресу, як з боку росіян, так і з боку українців, бо по суті це був вояк і тільки. Він шукав реальної військової сили, щоби забезпечити свій фронт. Тим пояснюються його вагання в пошукуванню союзників.

Між 23 і 25 січня полковник Фрейденберґ приняв українську делеґацію у складі Остапенка та д-ра Назарука. Останній оповів у своїх споминах про авдієнцію у Фрейденберґа*).

„Почав (Фрейденберґ) дослівно так:

— „Винниченко і Чеховський — ффють!". Тут слідував відповідний рух рукою й ногою.

...Він додав:

— „Вони мусять уступити за большевизм"...

— „Петлюра має також стушуватися"...

Цього я вже зовсім не сподівався і сказав перериваючи:

— „Петлюра за свої антантські симпатії сидів у німецькій тюрмі"...

— „Знаємо це. Але з вождем бандитів не кооперуватиме французька армія. По якімсь часі може він вернути... склад Директорії мусить бути змінений, розуміється за відомом і затвердженням Франції. Так змінена Директорія буде суверенна".

— „Який ваш погляд на питання державної самостійности України?" запитав я. Він відповів:

— „Я не політик, наше завдання — боротьба

*) Рік на Великій Україні. Відень 1920, стр. 126—135.

з большевизмом. Справа самостійности України вирішиться в Парижі. Припускаю, що ухвалять плебісцит"...

Французький полковник рубав дальше:

— „Залізниці й фінанси підуть під безпосередній заряд і контролю Франції".

— „Українська армія має провадити війну проти большевиків і йти хочби до Петербурга.

— „Директорія видасть і оповістить декларацію до Франції, в якій проситиме протекторату під оглядом політичним, мілітарним, фінансовим, в заграничній політиці і т. д. В декларації має бути сказано, що Україна відкликається до відомої благородности французької нації"...

— „Війна з Польщею мусить бути зараз застановлена".

— „Які мали б бути границі України на заході?"

— „Вирішиться в Парижі".

— „Який ваш погляд на прилучення земель Угорської України до Великої України?"

Представник Франції заявив, що не знає, чи українці мають і там національну територію, але що й про це подумають в Парижі.

— „Який ваш погляд на українські кольонії в Азії?

— „Українським кольоніям в Сибірі й Туркестані не робитиме Франція ніяких перешкод"...

При кінці виступив французький полковник з найкращою умовиною:

— „У свою армію маєте зараз приняти російських старшин з добровольчої армії".

Від цього Назарук категорично відмовився і заявив, що йому та Остапенкові треба вертати до Києва, щоби здати Директорії звіт. На другий день ця делеґація залишила Одесу.

У декларації Фрейденберґа, як її передає Назарук, треба відріжнити три моменти: 1. принціпіяльні заяви так званої „високої політики" про самостійність України, про кордони з Польщею, про Угорську Русь і т. і. Про це все Фрейденберґ нічого абсолютно не знав хоч би тому, що і в Парижі нічого не знали. Всі ці заяви не мали жадного практичного значіння, а були відповідю, так мовити, з повітря на наївні запити Назарука. 2. заяви про протекторат Франції, що їх дав Фрайденберґ, були, на наш погляд, особистою заявою полковника, що хотів гратися у „високу політику". Ледви чи він мав такі інструкції з Парижа, де навіть як хотіли б в такий легкий спосіб зробити з України Мадаґаскар, добре знали, що ніколи ані Англія ані Америка не дали б змоги здійснити такі претенсії. Зрештою така відкрита претенсія не гармонізувала з заявами Пішона про відбудову Росії. 3. Претенсії Фрейденберґа, щоби українці зєдналися з добровольчою армією й боролися б з большевиками аж до Петербурга, є єдині, що були в його ресорті й які, мабуть, найбільше цікавили його, як вояка.

Як бачимо, полковник Фрейденберґ не був дуже ласкавий до українців, але проте ґенерал Денікін у своїх споминах каже, що він ненавидів добровольчу армію, а росіяни в Одесі запевняли, що Фрейденберґ є „аґент большевиків", що дістав від Москви стільки то мільйонів і що він „жид". Останній арґумент, як відомо, був і є для російської реакції найважніший. Чи полковник, а сьогодні ґенерал Фрейденберґ, є жид чи ні, ми не знаємо, але одне знаємо, що всю ненависть на себе він притягнув тільки через те, що відважився... розмовляти з українцями, дарма, що перед цими українцями Фрейденберґ захищав російську ідею.

1-го лютого 1919 р. Директорія залишила Київ, куди радянські війська увійшли 5-го лютого. Другого дня Раковський, голова українського радянського уряду, звернувся радіо-нотою до урядів Антанти, де заявив: „Звільнення Києва радянськими військами поставило нашу армію в безпосередній звязок зі союзними військами, що займають Одесу, Миколаїв та українське узберіжжя Чорного Моря. Український Радянський Уряд енерґійно протестує проти присутности антантських військ в вищезгаданій території й вимагає евакуації України антантськими військами"...

Очевидно, що ця нота не мала жадної відповіди.

Директорія після упадку Києва переїхала до Винниці, але фактичні її сили були зведені до мінімума. Єдине, що могло її врятувати, це була французька допомога. Тому треба було пійти до Каноси вимог французького штабу. Винниченко та Чехівський усунулися з політичного життя, новий кабінет з Остапенком на чолі,вислав нову делеґацію для перемов з французьким командуванням, цього разу вже не в самій Одесі, а на стації Бірзулі. Ця українська делеґація „визнала свої помилки" і прохала розширити українську зону навколо Одеси, довести до перемиря з поляками в Галичині (що абсолютно не залежало від французів у Одесі — І. Б.) і не настоювати на звільнення бувших гетьманських міністрів. Ґенерал д' Ансельм під впливом російських реакціонерів вимагав від Директорії звільнення гетьманських міністрів, заарештуваних після упадку Скоропадського. Але французький головний командант був невмолимий. Ось телеґрама, яку він у цій справі надіслав до капітана Лянжерона, французького штабового старшини, що перебував у Винниці:

„Справа зони є справою військовою, тому неможливо її обговорювати. Згідний, щоби відіслали митрополита Антонія*) до Праги під особистою відповідальністю членів теперішньої Директорії. Пропозиція відносно Львова не може бути взята під увагу ані з боку політичного, ані з боку військового. Попередити мене про годину, коли ви передали мій наказ (дослівно „наказ" — І. Б.) голові ради міністрів, щоби ми могли рахувати 24 години. Нема чого ставити питань, на які можливі ухильчиві відповіди. Як пройде 24 години, ви самі принесете відповідь, яка б вона не була. Рішення французького командування буде негайне".

Директорія скорилася, постанова її з 11-го лютого 1919 р. звучить:

„Директорія УНР ухвалила: висловити свою згоду на приняття в принціпі тих умов, які було висунено з обох сторін і які спільно обмірковано на тих нарадах". (Докінчення буде).

*) Відомий украйножер, заарештуваний свого часу Директорією, недавно помер у Сербії.

1. XI. 1918 в Калуші

Із споминів *О. Ткачука* — написав *О. Мікула.*

Десь так по 20. X. 1918. скликав адвокат др. Желехівський повітову нараду, на яку запросив самих найчільніших громадян міста Калуша та повіту. На цій нараді обговорювано ріжні тоді актуальні справи а що найважніше, яке заняти становище з приводу чуток про можливий упадок Австрійської монархії. Тому, що деякі з присутніх „страха ради" відраджували пускатися на „авантуру", сумнівалися в якісь успіхи, о. Наконечний, щоби надати більшої поваги, післав до церкви по хрест, на який всі присутні присягали заховати тайну і слухатися свого проводу. До тіснішого комітету вибрано о. Павла Джулинського, п. Семена Захнея та Осипа Ткачука.

30. жовтня приїхав зі Львова теольоґ п. Яців родом з Тужилова і привіз приказ підписаний Вітовським — щоби в Калуші на 1. листопада перебрати владу. Негайно зійшовся комітет і виготовив плян праці: о. Джулинський і Захней взяли на себе ролю підготовити до цеї події міщан. Ткачук забовязався зорганізувати все потрібне, щоби перебрати владу від австрійських властей. Порішено це перевести спокійно, але на випадок якогось опору треба було мати людей здатних до збройного чину. Тому припоручено Петрові Цимбалістому скликати на вечір кількох довірених молодих військових людей. Пана М. П. вислано до кількох сіл поза Лімницю до своїх знаних одиниць, щоби вони зібрали певних людей і на год. 5—6 рано прибули під Калуш і там чекали дальших приказів. Пан І. С. мав роззброїти постерунок в Голині і на знак довершеного діла мав запалити вогонь.

В місті зібралося щось біля 20 молодців при О. Ткачукові і на жидівськім кладовищі чекали доповнення зі сіл, бо не всі були узброєні, а в місті було щось 300 людей австрійської залоги, крім цього повітовий постерунок жандармерії, пов. команда в броварі, відділ мадярів, ну і на залізничім двірці також військо.

Вже в ночі удалося Цимбалістому викрасти звідкись 12 крісів і трохи муніції. Аж по півночі почулися якісь стріли, а згодом показався зі сторони Голиня огонь — знак, що І. С. справився добре. Ще трохи почекали і за якийсь час прибула підмога. Вислано звідунів у місто — що там робиться — вертають і голосять , що всюди спокій.

Провід перебрав Ткачук при допомозі Миколи Лещія, Семена Захнея, Петра Цимбалістого, Василя Ничая. По обговоренню акції ділання і виданню припоручень вирушили в місто.

На небі почало сіріти.

Станицю жандармерії обставлено. З

фронту станув Т. з кількома людьми, від головної дороги зайшов Лещій, а під вікна Цимбалістий.

До середини увійшов перший Мих. Іваницький і натрапив якраз на команданта — котрому заявив в імені У. Н. Р., що українці перебрали владу. Рівночасно Захней і Ничай забрали зброю команданта, а вслід увійшли інші до других кімнат і роззброїли решту.

По тім Микола Лещій рушив з відділом 10—15 людей і роззброїв Стаційну Команду, Захней з одною частиною обсадив почту, поставив стійки при телефонах і телеґрафі, о. Джулинський з міщанами пішов до Староства і Суду. Трохи пізніше роззброєно відділ мадярів, що кватирував у броварі та обсаджено залізничий двірець. Вкінці перебрано Саліни.

Вислано післанців по зібраних під містом селян. На переді цього походу ішли о. Глодзінський, о. Бандера, о. Янович, директор С-кий і другі. Панна С-вна на чолі відділу, котрий машерував чвірками, аж любо було дивитися.

О год. 10. ранку всі уряди в місті були обсаджені нашим військом, по вулицях ходили вже українські стежі. Всюди панував порядок і спокій. Настрій веселий і бадьорий.

Зорганізований похід уставився в рядах під староством. З будинку староства вийшов др. В. Дудикевич, виголосив до зібраних промову про повстання Української Народньої Республики, та заявив, що перебирає наразі функції повітового військового команданта.

Першим повітовим комісарем вибрано д-ра Миколу Желехівського — пізніше це становище обіймив радник суду Юліян Білинський.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, ґенштабу ґенеральний хорунжий.

(Продовження).

До хуторів дійшли без пригод, нікого не зустрівши, вислано кінну стежу в бік Мотижина, це в бік Києва, й стежа наткнулася на якийсь розїзд червоних москалів, який збила несподіваним наскоком. Це добре, бо юнаки уміли махати шаблями (ну а рубати та ще й з коня, не дуже) та захопила двох коней й одного полоненого, що переказав, що аж до Кодні розкинуто 5-ий кінний полк імени Льва Троцького, що його зформовано з самих „фронтовиків“ рос. армії з великим відсотком підстаршини.

Знаючи методику вишколу російської кінноти можливо було сподіватися, що розїзди так широко розкинутого полку будуть стреміти проникати всюди, бо очевидячки мають за завдання або широку розвідку, або так звану „завісу“ між двома напрямами наступу: вздовж шосе Київ—Житомир й залізниці Київ—Бердичів.

Про все донесли ми „по команді“, а в полудне приїхав до нас командант куреня й переказав, що Школа має бути замінена півсотнею його куреня, й відійти до залізничого мосту під Житомиром, який загрожено й підпорядкуватися прямо Штабові ґрупи.

Потягнулися отже ми знову, цей раз на захід і в пітьмах дійшли до хатин між стацією та мостом, де ледви вдалося втиснути юнацтво наніч. По мосту ще пройшло декілька наших потягів у напрямі на Бердичів, а вислана наніч наша розвідка відігнала від залізниці якийсь малий ворожий розїзд. На третій день „перебування на фронті“ школу перекинуто вже до міста Житомира й розташовано коло моста на шосе в Бердичів, з наказом охороняти міст та патрулювати правий беріг р. Тетерева; отже за три дні, не зробивши фактично ні одного стрілу, промашерувало юнацтво добрих 50 кільометрів, гоняючись за якимсь ворогом, якого не бачило. Використавши прибуття до міста завітав Начальник Школи до гарматнього відділу й побачив, що він і сам вчиться й формує разом з куренем „Охорони республиканського ладу“, як тоді звали жандармерію, курінь „Жидівської самооборони“, що формувавсь на приказ Української Влади з добровольців жидівської народности. Курінь озброювали рушницями „Лебеля“, французької системи з димним порохом, інструкторами були юнаки і „охоронці“, останні переважно наддністрянці.

Я завітав і до Штабу, де доклав начальнику весь нонсенс полювання за ворожими розїздами, перекидуванням частин, на що дістав відповідь: „а что я зраблю з етім унтер-офіцером із Австрії“ — себто командантом ґрупи. Розпитав у булавного старшини, українця наддніпрянця, з прискореною освітою російського ґенштабу й жахнувсь, бо той зясував, що по кожному повідомленню про будьяке появлення ворожих відділів пересуваються наші частини, і що ці повідомлення часто-густо приносять якісь цілком невідомі люди, що видають себе за агентів розвідки та що часто Начальник штабу сам перебільшує ці відомости. Нічого робити, сунувсь до Пана Отамана просити, щоби якось інакше йшло, але там не пощастило, бо було пораховано, що хочу заняти „тилову посаду“ а тому „підкопуюсь“, а до того й „ненадійний“, бо... з есерами?! й революцією!

Дивно, ми ж всі тоді робили ось ту революцію, українську! Виходячи, зустрів командантів полку СС, та 1-го залізничого, що обидва, особливо СС-ів вже ніяк не були з есерами, й вони були невдоволені тим, що частини деморалізуються частими пересовуваннями й що головно в середині них ведуть страшну розкладову чинність „агенти паніки“ й „істінно русскіе“. Перші використовують нефа-

хове ведення й соціяльні антагонізми, а другі ведуть протижидівську погромницьку агітацію, скермовуючи її й проти Уряду, що „потакає жидам". Від них же довідавсь, що дійсно порядні сили червоних москалів сунули на Бердичів й Коростень, а що перед нами є дві бригади здається 5 й 8, якими командують старшини Ґенштабу, оба одного випуску зі мною з Академії, але що ці бригади нечинні, обмежуються лише розвідками й дрібними випадами на крила, запілля й прориви, очевидячки вичікуючи наслідків ударів по головним напрямам, тому команданти вважають доцільним відійти для вирівнання фронту, і головне виводу військ з задушливої атмосфери агітації.

На висловлену мною думку необхідности залишитися й ударом в крило наступу по головних напрямках, висловили побоювання, що моральний стан військ не дозволить такої операції, а на думку про необхідність ліквідувати агентів провокаторів одностайно сказали: „а ну спробуйте, що штаб скаже?"

На слідуючий день стали підходити з півдня по шосе з Бердичева недобитки наших юнацьких ешелонів та ще одного з ґрупи СС, якого розбила московська червона кіннота вже під Коднею, так що ліве наше крило було вже фактично схоплене, щоправда досить далеко: в одному переході.

Цей перехід знову викликав низку „маневрів", школу кинуто під Скоморохи, це по друге, де вона ледве не побилася з нашим же бронепотягом, що їздив на розвідку під Коднню. Лише льодовому спокою команданта 2-ої сотні, що поночи хотів підпустити потяг якнайближче, завдячує школа те, що не загубила людей та не побила своїх. На другий день знову під вечір, кожний раз наніч, кинуто школу на р. Гуйву, де вона мала при Бердичівськім шосе змінити курінь СС, а коли школа прийшла, то не найшла нікого, а опівночі прийшов курінь СС, який мав теж когось змінити; добре що не порахували одні других за ворога. Ранком СС-и залишилися, а школа пішла до резерви знову до моста. У цей день вже гупали гармати на шосе на Київ, а далеку канонаду чути було ген на захід, майже в тилу в напрямі на Полонне.

Нервовий настрій збільшувався, частина міського населення, особливо жидівського дивилася на нас вовками, зокрема „жидівський курінь", якому в памяти ще був погром переходової доби, після Гетьманщини, який приписували українцям, хоч громили дружньо банди ріжних „напрямків".

Нарешті сунулися й до школи: з юнацтвом почали розмову якісь типи, доводячи, що „мазепінська" справа безнадійна, що „нада ілі удірать, ілі ітті в настоящую революцію". Хлопці негайно доставили начальству „приятелів", у яких найшли зашитими — передаю текстуально: „Предявітель уполномочений комісии по формированию повстанческих частей Украини и Беларусии", сохранено правопис, печатка „Комисия по формированию повстанческих частей Украины и Белоруссии".

Памятаючи науку командантів полків передав усіх до „Особливого Команданта". Більше ніхто в школу не спробував, лише за деякий час прийшло пятеро козаків з був. „Чорноморського куреня вільного козацтва" з подібними посвідченнями й переказали, що їх вислано до наших тилів для формування відділів „паніки" й що вони, захоплені під Білою Церквою, і так хотіли втекти до своїх.

Психічна атмосфера ставала задушливою. Правда, школа трималася добре, бо юнацтву й старшинству не було часу на „психольоґію", вчилися вперто, використовуючи кожну нагоду: йде застава, стежа, розвідка, професор тактики чи ведучий старшина розяснює, як треба, виправляє, як не треба, вернулись — розгляд всього, що виконали, критика виправлення; перебувають в резерві — підходять цивільні професори й не у клясі, а де прийшлося, продовжують курс. Очевидячки, що гірше було в інших частинах й коли ворожі відділи почали жвавішу чинність, коли поширилися чутки про значні повстанчі рухи в тилах, коли прийшло повідомлення, що шлях відвороту у с. Курне перехоплений, дійшло до наради всіх командуючих, де більшість крім Отамана Групи, що не хотів відходити, була за відхід для вирівнання фронту. Юнацька школа настоювала на забезпеченні відвороту взяттям під охорону шосе, але не була за відворотом; вважала вистарчальним послати на тили „Курінь охорони республиканського ладу", і решті триматися у Житомирі. У висліді наради вирішено відійти з Житомира на один перехід,

IX. ШКОЛА В САМОСТІЙНОМУ ВІДДІЛІ.

Рішення відступати від Житомира два дні ще не було переведене у діло, бо командант Групи дуже, й цілком вірно, не хотів того, але комісари паніки робили своє далі, нервовість звищувалася, особливо тому, що не було жадних звязків ні-з-ким та нарешті наказ про відступ був виданий.

Школі вказувалося напередодні загального відвороту перейти до с. Березівки, що лежить по шосе на Звягель, яке проходить через Курне, переночувати там, а в 8 рано виступити на Курне, однак до нього не доходити, а зупинитися на хуторах у 4-х км. від Курного й розвідати, що є в Курнім, куди мають перейти головні сили, що ночуватимуть у селах повз шосе.

Березівка лежить щось у 15 км. від Житомира а Курне в 40 км.

Наказ надійшов на щастя для школи на день перед виступом. Відразу почали ми підготовлюватися на похід і в першу чергу збірати вози для обозу й коней для нашої гармати, бо обидві й скриня не мали ні одного.

Я звернувся до штабу групи за обіцяними кіньми, але відповіли відмовою, переказавши, що мусимо постаратися їх самі та дали дозвіл на реквізицію, а де ж зареквіруєш у місті! та ще там де вже відбулося стільки всіляких реквізицій. Звернулася школа до команди того куреня „жидівської самооборони", що формувався при школі, користаючись нашою допомогою, щоби помогли купити коней, але там відповіли, що курінь не є боєвою одиницею та „не сміє й не хоче вмішуватися в горожанську війну".

Що-ж робити? спішили всіх верхівців, що були в школі, взяли тих коней, що були для старшин,

так що вистарчило з бідою на три шістки й двох розвідчиків, а решта складу і гармати і школи ішла пішки без єдиного верхівця.

Обоз зібрали юнаки з дооколичних сіл, так що в менті виступу були готові.

Перейшли до Березівки, що лежить в 1.5 кільометрів від шосе й там розташувалися, залишивши на шосе стежу, звичайно пішу, до якої мав штаб надсилати накази в ночі, як би зайшла зміна. В ночі переконалися, що здезертирувало двох старшин, походженням з Житомира, що очевидячки підпали впливам „комісарів паніки".

На ранок в 8-ій годині, як було вказано в наказі, витягнулася школа з Березівки, що лежить на широкій поляні, й потягнула до шосе. По шосе рух якихсь груп людей, все у напрямку на захід, а далеко на заході, отже у тилу, в напрямку на Полонне росплившасто гукають гармати і... цілком несподівано, бо-ж з Житомира щойно мають виступати наші, над поляною народжуються білі хмаринки, тріскає вибух та безсило падають шрапнельні кулі. Враження розриву на межі досягнення.

Приєднується до нас стежа з шосе й повідомлює, що вже від 5-ої години тягнуться по шосе обози та частини Залізничників, проїздили якісь автомобілі, а щойно протягнув 4-ий полк СС. Випадає так, що якісь зміни в наказах, які до Школи не дійшли.

Не зважаючи на шрапнелі, що без пуття рвуться то по одному то по другому боці шосе, очевидячки пускані „по мапі", навздогін, для паніки, ми підтягнулися до західного окраю поляни, зайшли в ліс і на кожний випадок перелаштовуємось у порядок для відвороту, рахуючи, що свої вже на заході, а ворог не відділений ніким на сході, куди в напрямі до Житомира виходить по шосе Начальник школи з пішою, бо-ж верхівців нема, розвідкою.

У коршмі при шосе якась група коней з парою людей коло них. Заки ми змогли зорієнтуватися, швидко вискочила з коршми група людей, спішно посідала на коней й прочвалала попри нас з вигуками: „відходьте, большевики!"

Дійсно на східному окраю поляни загарцювала якась кінна лава, за нею по шосе група верхівців.

Відходимо до своїх, де юнацтво останньої сотні, бо решта вже по наказу вирушила по малу по шосе, каже, що попри них прочвалав командант СС та кричав, щоби відходили. Сотня розгортається по краю ліса, підпускаємо кінну лаву, аж поки не переконуємось, що це дійсно червоні москалі й різка чітка сальва кладе кінець гарцюванню. Лава чвалом в ростіч летить назад, лишаючи декілька вбитих людей і коней, зімкнутий відділ відскакує з шосе, а за хвилину від груп дерев починає, здалека, працювати кулемет, шелестячи в гіляках дерев, недобре скерованими кулями. З головних сил школи прибігають звязки з запитанням, чи не треба всій школі підходити вперед, гармати висилають піших розвідчиків, підходить завідуючий вивчанням стрільби, лектор тактики та воєнний інспектор клясів, подивитися, чи не можна чому вивчити юнацтво, а розгублений ворожий кулемет не діждавши відповіді змовкає там далеко. Короткою перебіжкою вискакують до вбитих, а може ранених ворожих вояків, юнацькі стежі і під далекими кулями того самого кулемета, зясовують, що перед нами старий знайомий 5-й полк. Вітаємо сотню з першим поважнішим бойовим хрещенням й під клекіт нешкідливого кулемету та свіжі вибухи шрапнель, відходимо спокійно через ліс, широкий на пару кільометрів.

Щойно витягнулися з ліса, як побачили вправо від себе наші розстрільні, що кудись наступали на північний схід, декілька разів вистрілила наша гармата, і видко далеко розриви. Кудись наступає 4-й полк СС.

Школа спинилася; вислала до СС стежі, але ті знову звернулися до шосе й пішли на схід. Наші стежі повідомили, що СС-и наступали проти якоїсь ворожої частини, що відійшла.

Без дальших пригод дійшли ми до місця призначеного наказом, опинившися в арієргарді, замісць того щоби бути в авангарді, ну що-ж при відступі — арієргарда місце чесне.

Стали на ніч по всіх правилах, так як слід не арієргарді, бо для того нас було за мало, а задній сторожі. Гармати на позиції, застави на місцях майбутніх розстрілен, стежі й т. д.

Потягнули телефонний дріт до Курного, щоби знайти тревалий звязок зі штабом і почали включатися в телефонно-телеграфний дріт попри шосе. Швидко знайшли телефон на маєтку Курне і, звичайно, там штаб.

Першим підійшов начальник штабу і висловив здивування, як оце ми опинилися в арієргарді бо ж в ночі був даний наказ всім відходити в Курне для „вирівнання фронту"; зясувалося, що наказ був даний устно тим командантам, що були в Житомирі, а про школу забули, мовляв: „все одно прийде".

Потім підійшов Командант й дуже докладно розпитував, що мала школа перед собою при відступі та проти кого наступав полк СС? Був, здавалося, здивований, що ми мали лише 5-й кінний полк перед собою, що нас до того не переслідував, та що під час „бою" СС-ів ми не були також „атаковані", нарешті я дістав наказ залишатися на свому місці, прикриваючи відпочинок головних сил.

Ніч та другий ранок пройшли спокійно, ранком діти з наших хуторів пішли до сільської школи, що була в селі на схід від нас, а у нас почалося навчання: сотні, що мали службу на заставах, мали тактику, теорію стріляння, та виклади з історії, сотні резерви математику, фізику, балістику, літературу, при чому замісць шкільних дощок влучно використував „воєнний" інспектор клясів гарматні щити.

Коло полудня викликав мене до польового телефону, яким школа була сполучена з передовими охоронними частинами головних сил, від полку Залізничників його командир, та просив, чи не може школа „стрільнути разок", щоби тим примусити команданта „рішитися далі вирівняти фронт", що, мовляв, конче потрібне, бо корпус СС вже за Шепетівкою, а у Залізничників є певні відомости про глибокий обход нашої групи із півночі й півдня. Не назову Ч. полку, ні його команданта, скажу тільки, що цим командантом була людина цілком випадкова.

За хвилину викликав мене командант групи. Розмову передам по можности ближче до дійсности, щоби дати враження, в яких умовах доводилося працювати.

— Що у Вас там?

— Тихо, пане Отамане, діти вертають зі школи, ми покінчили навчання, обідаємо.

— Що про ворога?

— Розвідка, що її маю на возах, бо коней нема, у 8 кільометрах перед собою, донесла в 11. рано, що приїхав до них лектор тактики та перевіряє, та що перед нею нікого, з Житомира були втікачі від червоних, яких відіслано до штабу. Більш нічого.

— Ну, а що чути з Пулинського шляху? (Містечко Пулин на північ від Курного).

— Нічого не знаю, бо не можу дотягнути туди стеж.

— Як гадаєте, пане полковнику, чи треба нам відступати далі?

— Не знаю загальної ситуації, а та, що її бачу, не каже про необхідність відвороту, бо перед чим відступати?

Вечором ми несподівано дістали наказ перейти негайно до Курного та росташуватися поблизу штабу. Наказ виконано в повній тьмі, при чому на наше місце ніхто не прийшов і ціле росташування групи залишилося під охороною лише невеличких стеж від Залізничників, що були росташовані поза ставками в пів км. перед Курним.

Зараз по приході покликав мене Отаман групи до себе й довго балакав про ситуацію, скаржився на протирічиві та панічні донесення як агентури так і розвідки, на страшенне зденервовання козацтва, в якому просто оазою є школа, на те, що жидівська самооборона, що залишилася в Житомирі, тепер там порядкує провадячи репресії проти тих, кого вважають, справедливо чи ні, винними у минулих погромах, а нарешті сказав, що він дістав від верхньої команди наказ про наступ на Житомир у звязку з загальним наступом групи СС та тим, що Північна Група не відступила від Коростеня, так, що ми „занадто перевирівняли фронт". Я вернувся пізно до школи і застав у штабі багато старшин, що прийшли докласти про свої спостереження: юнаки по приходу в Курне відразу ж попали під пропаганду двоякого змісту: селяни розповідають про жидівські репресії в Житомирі й про необхідність помсти над жидами, а якісь інші типи доводять, що уряд УНР є в спілці з тими жидами, бо їх озброював, що конче необхідно його скинути й обібрати інший „справжній гайдамацький і козацький", інакше марна боротьба з большевиками.

Отже й на школу хлинула розкладова діяльність.

Щоби тому запобігти, призначено на другий день виклади, в яких головну увагу звернено на предмети українознавства, щоби використати ту зброю, якої інші частини групи не мали — навчання й значну скількість інтелігентних сил.

На щастя лише один день довелося пробувати в Курнім.

До штабу надійшов наказ від отамана Оскілка, яким усі три групи, що оперували на північній Волині: СС, Волинська й Північна — мали перейти в наступ. СС на Бердичів — ми на Житомир а Північна удержувати далі Коростень, так, що дійсно ми трохи „перевирівнялися".

Штаб впорядкував наступ на Житомир, так що головна маса групи: Залізничники 1, 2 й 4 полки і 4. п. С. С. мали наступати по шосе, дотягнувшись за перший день до Березівки з авангардою перед самим Житомиром, а Юнацька Школа перейшовши напередодні вимаршу до м. Пулина, мала наступати по старому шляху через Вільське на с. Каменку, „для звязку з Північною Групою", як було вказано в наказі. Одначе вважаючи, що Північна Група була під Коростенем, цеб то в 30. км. від найближчої до неї точки перемаршу школи — с. Каменки і у 55. від найдальшої — Пулина та що головні сили нашої групи ішли в 12—15 км. від старого шляху, школа фактично була залишена на власні сили, виконуючи завдання якогось чи то партизанського чи то кінного відділу. До того штаб групи знову залишив при собі юнацьку гармату під тим претекстом, що вона не пройде по розмоченому таянням снігу шляху.

Наказ є наказом і коло 300 юнацтва з двома легкими Люісами замісць кулеметів і без гармати, переночувавши в Пулині — пішли на Вільськ.

За ніч підмерзло і по шляху пройшов би броневик — не то гармата.

Виконуючи всі приписи статуту щодо охорони у марші, весело маширувала школа залишивши півсотні в залозі Пулина, бо були чутки, що між Пулиним і Горошками оперують якісь відділи — чиї? — Бог знає.

Ось довге село Іванчиці — заселене чехами, Вільські хутори під лісом, що росте на горі над Вільським, на ліво далеко чорніє ліс — перший з поважних комплексів малого Полісся — на право долина й перелiски, де десь там далеко головні сили — Березівка і наша юнацька гармата.

(Докінчення буде).

Мої перші дні у З. У. Н. Р.

Написав: *д-р Кирило Трильовський.*

Дня 31 жовтня на дармо ждала група наших послів у Відні в бюрі віцепрезидента парляменту Ю. Романчука (де урядував президент українського клюбу др. Петрушевич) на вислід другої міністеріяльної наради в справі Східної Галичини.

Була вже пята година вечором, а ще ніяка вістка не приходила. На другий день мала відбутися у Львові нарада повітових делеґатів і тому я уважав за відповідне також поїхати до Львова на ту нараду. Мав я вправді 2 листопада бути разом з проф. др. Ст. Смаль-Стоцьким в Будапешті на тайній нараді з угорськими українцями, однак справа Східної Галичини дійшла властне до найважнішого пункту і тому треба було спішити до Львова. Посол др. Стоцький мав поїхати до Будапешту з другим нашим чоловіком, але і вони не поїхали.

На Угорщині вибухла революція і комунікація з нею була перервана. Отже я просто від др. Петрушевича поспішив на дворець північної залізниці.

Дня 1 листопада 1918 р. біля 10-ої години рано опинилися ми в Ряшеві. Входить кондуктор-українець до вагону, підморгує мені очима і каже: „дзісь рано заєнлі українци Львуф“.

Коридориком вагону перебігло кількох узброєних в кріси ґімназістів питаючи: „чи нема кто броні“ і пігнали до других вагонів. Подібна сцена була і на двірці в Перемишлі: тамки тих шкутів було більше і наші вояки цілком спокійно віддавали їм свою зброю.

Тому що потяг дальше не йшов, мусів я висісти. Пішов я до міста тай зайшов до української „Бесіди“.

Там завважив я поміж патріотами велику констернацію: перший український замах не вдався, отже заключено з поляками нещасливе „кондомініум“.

Дня 2. листопада в полудне мав іти потяг до Львова. Вийшов він аж коло 3-ої по полудні. Коли доїзджав до Медики, нагло далася чути стрілянина з машинового кріса а рівночасно немов би у відповідь на це ряд осібних стрілів. Один з пасажирів „мойжешовеґо“ отвирає двері і вискакує; другий пробує лізти під лавку. Потяг не здержуючись поїхав далі і аж в Мостисках вияснилася справа: на машину сіло в Перемишлі 8 леґіоністів зі скорострілом, і в Медиці розпочалася стрілянина між ними і українською сторожею. Кулі перебивали стіни вагонів, один, мабуть росіянин, злетів з даху вагона і побився на смерть, одного небіжчика і кількох ранених винесено в Мостисках з вагонів, а леґіоністів розоружено, але пущено на волю. Ще й поцілувався їх начальник з начальником українців, бо були шкільні „колеґі“! О рутенська наївносте!

Потяг наш доїхав лише до Зимної Води, ще ніким необсадженої, але далі не важився їхати. Навпаки подався назад. В іншім вагоні був ще посол Лев Левицький, панна Савицька і ще один українець. Ми постановили також вертати і висіли в Городку та зайшли вже коло 12 в ночі до Д-ра Озаркевича, де й заночували. З болем серця нагадував я ті веселі хвилі, які тут колись проживав, коли ще жила бл. п. його дружина, знана пяністка і дуже жива та інтеліґентна людина Олеся з Бажанських!

На другий день в неділю взяв я участь в нараді місцевих організаторів. Командантом Городка був поручник Стефанів, брат відомої хор. УСС Олени. Було багато роботи, громадські організатори спізнилися і не присилали мужви. Аж з Рудок приїхали люди по прикази, бо вже до Львова не могли були дістатися. Якийсь барон-поляк приїхав просити помочі, бо „його хлопи“ зачинають бунтуватися. Вислано отже підстаршину для переведення мирових переговорів із селянами, що і вдалося. В понеділок 4. листопада дали мені військову фіру ще з давною порядковою німецькою табличкою і добрі коні, а за фірмана старого ляндштурмісту, та гайда в дорогу до Львова. По дорозі — групами і поодиноко ідуть вояки ріжних націй з війни до дому. Одна група італійців мабуть бувших полонених ішла весело і співала прегарно на 4 голоси. Я їх поздоровив мішаниною латини і кількох італійських слів, та пожелав щасливої дороги. Вони з вдячности вдарили „да капо!“ Ось іде дві підміщанки і несуть новий, простий сосновий стіл. Я гадав, що вони десь у Львові його купили, але ні — він походив з розграбленого маґазину у Скнилові.

У Скнилові „Гальт! Стуй!“ Трьох дядьків у військових шапках з крісами обскочило віз та кричать: „Кто ви такі? Ктуренди єдзєце?“ Я витягнув свою леґітимацію від укр. городецької власти на імя Станислава Лещинського. Надійшов підміщанин з бакенбардами та придивляється до картки: „А ґдзє пєчонтка?“! „Та звідки має бути. Чей за два дні годі було зробити!“ „А бо тут крутяться ріжні панки і не знати пощо і нащо!“ Тимчасом один з селян питає: „А броні нема!“ тай таки зараз береться шукати у возі. Нарешті показує на мене „А пши собє нє маце?“ — „То можецє пошукаць“ — кажу. Сват обшукує мене від голови до ніг, а підчас цього я поклепав його по плечах та питаю: „А повєдзьцєж мі ґосподажу правде: Чи ви поляк, чи українєц“? „Певнє же українєць“! каже рішучо і обурено. Тоді я до нього: „А найже вас чорт возьме, що так мене піддурили. Таж я такий а такий!“ Люде в сміх, а той з бакенбардами каже: „Бо ми тут пильнуємо, чи не буде їхати Малачинський, щоби його зловити“. На мою просьбу показують мені дорогу до реальности бл. п. о. Фолиса. Приїхали — „панича“ (сина) нема в дома. Обставляє вартами маґазини та відбирає вже пограбоване добро. Пішов я в сад їсти величезні осінні малини. Слухаю, що за біс! Справдішній речітатів з опери несеться з глибини саду. Співає сопран, відповідає

баритон, але так тужно співають щось якби на похороні, що аж серце ниє. Питаю старого дідуся:

— „Що се за двоє так чудово співають?

— „Та це наш таліян полонений пасе в саді панячеві корови".

Так той бідачисько на чужині тужив за рідним краєм, та двома голосами виливав свою тугу!

Прийшов і перемучений молодий Фолис, чорнявий, очі такі горячі і щирі, як у бл. п. його батька, посла о. Йосифа. — Знайшлося ще кількох вояків, сортують повідбирані від мадярів мундури та зброю. Фолис іде незабаром знову до магазинів і вертається аж вечором. Раптом зявився булавний Коник (гуцул зпід Косова) зількома У. С. С. Знаю його добре: Це знаний між У. С. С. герой з тяжко змасакрованим лицем. Боєва Управа У. С. С. у Відні устроїла йому і У. С. С. Самчукові дня 18. липня 1915 р. на площі коло Ґольдшлягсштрассе у Відні велику параду. Заступник команданта міста декорував їх обох, я як голова Боєвої Управи виголосив відповідну промову, а відділ Дайчмайстрів дефілював перед ними.

Коник оповідає, як з гуцульською сотнею У. С. С. заняв тунелі на головнім двірці у Львові і з брами обстрілював доїзд. Та перону не могли здобути — а стративши звязок і не маючи допомоги цофнулися. Незадовго зникнув нечайно зі своїми товаришами стрільцями*). — Через цілу ніч було чути громи ручних ґранат киданих у Львові, а виднокруг розяснювали час до часу світляні ракети.

На другий день то є у вівторок 5. листопада виїхав я далі — розцілувавшися по щирому з добрягою Фолисом. Не сподівався я того, що за пару неділь буде він розстріляний на підставі вироку польського воєнного суду. Він студіював за границею садівництво і носився з великими плянами на цім полі. Стараюся поза Кульпарків перебратися на Зелену. При дорозі в рові сидить двох узброєних поляків але пускають нас без перепон. Доїхали ми до гостинця, що веде на Зелену вулицю. Недалеко чути завзятий туркіт скорострілa. Дорогою іде з міста струнки вояк і несе на палиці білу хусточку на знак невтральности. Питаю куди іде. —„Я служив при полевій жандармерії, а тепер вертаю на мою Мадярщину. Боже вас борони іти чи їхати до міста. Вулицю обстрілюють поляки — а може 200 кроків звідси лежить на гостинці убитий, молодий, гарний вахтмайстер. А з кожною хвилею щораз небезпечніше".

Нема що робити, обертаємо до Сихова, де після вислову Коника має вже стояти другий курінь У. С. С., що надійшов з Черновець. — Перший під Букшованим вже від неділі б'ється у Львові.

*) Він тепер на Закарпаттю бідує.

Та в Сихові У. С. С. вже не було. Відступилися назад до Давидова. Приїзджаємо (вже темна ніч) до Давидова — величезний потяг з людьми, кіньми і обозом вже має рушити. Старшини кажуть, що все іде на ніч до Старого Села. Радять мені переночувати в Давидові на двірці. Так я і роблю. — Польський начальник не хоче робити служби — українець п. Л. вже з ніг валиться. Підучив, що найважніше молодого стрільчика — і ми оба на переміну обслугуємо в ночі телефон.

На другий день, а було це вже 6. листопада — їдемо далі з дядьком до Старого Села. Десь по середині дороги стрічаємо яких 8—10 узброєних селян вже з бобрецького повіту. Гарно поговорили, їдемо далі і незадовго скручуємо до двірця. При дорозі на сіножати бачимо цілий курінь уставлений, старшини рухаються живо перед фронтом. — Я представляюсь отаманові Микитці — а цей інформує мене про ситуацію. Має відбутися заприсяження куріня.

— Ви зявилися в сам час: Я кажу уставити каре, а Ви скажіть до них горяче слово так як самі знаєте. Потім їх заприсягнемо, — та гайда на Львів.

Я радо згодився. П. отаман впровадив мене в середину каре, де вже стояли всі старшини, а я — обертаючися на всі чотири сторони, виголосив свою промову.

Тепер виступив отаман Микитка і візвав короткими — мов команда словами — до карности і безоглядного послуху, бо без цього побіда неможлива.

По усім відчитав адютант п. М. Луцький роту присяги, повторену всім військом, а далі денний приказ, яким підвищено в ранзі цілий ряд підстаршин та підвищено значно денну платню мужви.

Один зі старшин зняв з акту заприсяження цього другого куреня У. С. С. фотографічну знимку. Цікаво би знати, де вона тепер?

По заприсяженню пішла мужва і старшини на обід, а мене запросив отаман до свого ваґону також на перекуску. Вскорі зложено потяг призначений в напрямі до Буковини і я ним відїхав. — У Ходорові ми вже побачили потяг, що віз зі Станиславова гармати, за котрими так тужили наші старшини. Тимчасом другий курінь, не ждучи на артилерію, поїхав вже цієї ночі на славні бої у Львові.

Я приїхав до Коломиї і вибрався незабаром на мобілізаційну обїздку на Гуцульщину. Працював там вже лікар У. С. С. Др. В. Білозор і Микола Саєвич, що потім в січні 1919 р. підчас виправи на Мармарошський Сигот дістався був до румунської неволі.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

(Продовження.)

Крики все збільшувалися. Товпа перейшла Торжище й тепер сунула чорною лавою до пристані.

Раптом на одному з кораблів, що чорними сильветами вирисовувалися на темному дзеркалі Почайни, Гаральд помітив багряний дим, потім червоний язик полумени, і ось цілий корабель ураз запалав, як купа сухого хмизу.

Гаральд швидко випростався й побіг до терему. Його про щось запитав грецький цесаревич, але Гаральд, не зупиняючися, перейшов попри нього далі, до світлиці, де сидів великий князь.

— Княже! — нахиляючися до Ярослава, тихо повідомив Гаральд. — Там, на Подолі, зібралася якась юрба й палить кораблі на Почайні.

Великий князь швидко встав і ступив до дверей.

Але його перестрів боярин Вишата.

— Княже, — сказав він схвильовано, — тисяцький прислав гонця з Подолу повідомити, що великий тлум народу громить купців. У лісі за Вишгородом коло Пущи-водиці люди викрили землянку, в якій купці скопили невільників. Товпа кинулася на землянку, вбила двох вірменських купців, одного грека й трьох жидів, а тепер разом із невільниками суне Подолом і громить затвори й кораблі тих купців. Осьменники не в силі стримати натовп. Я висилаю півсотню дружини[66]).

— Вишли сотню! — наказав князь. — Товпу розігнати, всіх зачинщиків зловити і вкинути в поруб, а невільників зібрати й примістити до рана в поблизькому манастирі. Рано розслідиш справу й про все мене повідомиш.

А в цей час у хоромах, що виходили вікнами на Поділ, счинилася метушня серед княжих гостей.

— Пожежа! Пожежа! — закричали відразу десятки переляканих голосів.

І, мов у відповідь на ці крики, десь під горою тривожливо загули на церквах дзвони.

Все, що живе було в великокняжому теремі, кинулося на терасу. І очам княжих гостей представилося величаве видовище.

Цілий Поділ і верхній Київ були залиті зловіщим відсвітом червоної заграви. Кілька кораблів, обійнятих з усіх боків полумям, палали, як величезні смолоскипи. Ріка, відсвічуючи в своому дзеркалі огонь і чадні клуби густого багряного диму, була подібна до величезного потоку горючої смоли. В світлі пожежі було видно велике море людей, що заливало пристань і голосно гуділо грізним стоголосим криком. В червоному небі, як білі духи, металися перелякані голуби.

Але ось у кінці Боричева взвоза блиснули шоломи й цілий ліс наїжених сталевих списів. То мчала з княжого городу на Поділ сотня великокняжої дружини.

Князь Ярослав подивився наділ через барєру й в ту ж мить повернув голову до терему.

— Вишата! — крикнув він. — Де боярин Вишата?

До князя швидко підбіг боярин.

— Боярине, я бачу, що там і сотня дружини нічого не вдіє. Візьми ще одну сотню й їдь на місце сам!

Вишата вклонився й швидко відійшов.

Дзвони гуділи. Князівни, витягнувши голови з плечей й притиснувши в переляку долоні до облич, непорушно стояли край тераси й із жахом у очах споглядали на полихання вогню.

З княжого двору, побрязкуючи зброєю, виїздила чергова сотня великокняжої дружини.

Раптом один за одним зайнялися на Почайні два нові кораблі.

— Та що ж це! — грізно крикнув князь. — Вони самоуправно розправляються там з тими купцями. Є на то князь і закон!

І озирнувся.

— Всеволоде! Ростиславе! — закликав князь. — Хто там є коло мене! Візьміть іще дві сотні дружини й покладіть тому край.

Раптом ізза плечей инших вихопився королевич Гаральд і швидко підбіг до великого князя.

— Княже, дозволь мені зробити це! Я в одну мить дам усьому лад!

— Їдь, Гаральде! — зрадів князь і приязно поклав йому свою руку на плече. — Тільки одним духом!

Гаральд блискавкою повернувся й в одну мить зник.

— І я з Гаральдом!.. І я!... — почулися навколо голоси княжат і королевичів.

І, зірвавшися з місць, кілька княжичів побігли слідом за Гаральдом.

А за хвилину велика лава блискучої кінноти, повіваючи білим стягом, вже летіла вскач по Боричеву взвозу.

Крики юрби не вгавали. Вогонь палав. Дзвони тривожливим гудінням будили нічну тишу. Верхи церков на Подолі й на горі миготіли в багряних полиханнях заграви.

Раптом юрба загула під горою страшним ревом: А-а-а-а!.. і з княжих терас і ґалерій було видно, як швидко побігла, розливаючися по вулицях і завулках широкого Подолу.

— Це Гаральд налетів! — сказав хтось захоплено. — О, в Гаральда жарти короткі!

Митрополит Іларіон повернув голову й пильно

[66]) За великокняжих часів серед населення Києва раз-у-раз вибухали масові рухи протесту проти ріжних спекулянтів. Так, напр., по смерти великого князя Святополка в 1113 р. великі товпи народу погромили доми київського тисяцького Путяти, сотських, жидів і инших купців, замішаних у спекуляції сіллю (Істор. Укр.-Руси М. Грушевського, II, ст. 108).

36/11

подивився на князівну Лизавету. Вона стояла, витягнувшися цілим тілом наперед, з блискучими, широко відкритими очима. Ніздрі її роздувалися.

Один із бояр швидко підійшов до великого князя й повідомив:

— Боярин Вишата прислав гонця з наказом передати князеві, що разом із невільниками викрили цілу каравану дівчат, яких купці везли з Угрів на продаж до Хоразану. Багато дівчат є венедицьких[67]), еспанських, лядських, угорських, а найбільше франкських.

Архиєпископ моський, що стояв близько коло князя, почув це й миттю повернувся до боярина.

— Де ті дівчата? — спитав князь. — Зібрати їх усіх і примістити в манастирі св. Ірини. А завтра ми розслідимо справу й учинимо суд над купцями.

— Нема над ким і суду робити, княже! — відповів боярин. — Розлючена юрба повкидала спійманих на злочині купців до Дніпра.

—Всіх не повкидала! — завважив князь і повернувся знову до Подолу.

Дзвони стихли. Полумя почало погасати. Крики юрби, відтисненої дружиною, десь завмирали в далеких закутках Подолу.

— Ну, дяка Богові, здається, кінець усьому! — зітхнув із полекшою великий князь і перехрестився.

Нагорі, в світлицях князівен, стояли коло відчинених вікон бояришні й час-від-часу скрикували переляканими голосами.

Поділ затихав.

***

Ранком другого дня, як було заповіджено з вечера, великий князь Ярослав мав їхати з гістьми до Берестова на оглядини державних орлятень, що містилися недалеко від літнього великокняжого двору. Орлят київські князі виводили здавна, щоб виробляти з їх пер легкі, тривкі й влучні стріли, якими озброювали свою дружину й воїв. Там же за Берестовим, у Голосіївському лісі, містилися майстерні для виробу стріл.

Разом із князем мала їхати до Берестова півсотня найліпших стрільців великокняжої дружини, щоб показати франкам і иншим княжим гостям штуку стрільби з луків. Півсотня ця, під командою боярина Претича, спішившися, давно стояла на княжому подвірї й чекала на великокняжий вихід. Сонце вже високо підбилося вгору й починало припікати червлені шоломи, лати й дротяні кольчуги дружинників, а князь не виходив.

Але ось двері в теремі відчинилися й на головному, „красному" ганку княжого терему в брощеному[68]), підбитому синім єдвабом корзні[69]), защібнутому на правому плечі самоцвітною защіпкою, показався великий князь. Слідом за ним ішли франкські маркізи, грецькі цесаревичі, норвезький королевич Гаральд, королевичі угорські, лядські, шведські, німецькі й кілька руських княжичів.

Боярин Претич підніс угору руку, й ціла півсотня його дружини завмерла на місці.

Князь Ярослав скинув з голови червону гостроверху шапочку, обрамовану надолі бобрами, подивився на Десятинну церкву, що мерехтіла на ранішнім сонці золотом бань і хрестів, і побожно перехрестився.

Всі зробили за прикладом князя те саме.

Два великокняжі отроки, тримаючи з боків білого, розкішно осідланого коня з брощеним чепраком під сідлом, підвели його до ганку.

Князь надів шапку на голову й, мягко ступаючи сапянцями по доріжці, простеленій на камяних сходах, зійшов наділ. Йому підставили широке взорчасте срібне стремено, прикрашене чорною емаллю, й, підтримуючи з боків, допомогли сісти на коня.

Брязнула зброя й, мерехтячи золотом ткання й кольоровим камінням на сонці, всі, що були з князем, миттю вскочили в сідла.

Князь Ярослав натягнув повід і виїхав на площу з мідяними „дивами". Обабіч його, тримаючися на пів кінської голови позаду, їхали маркізи, за ними, уставившися трійками, королевичі й княжичі, а позаду розтягненим довгим хвостом замикала похід дружина з боярином Претичем на чолі.

Народ, що був на площі, миттю розступився, поскидав шапки з голов і шанобливо схилився, пропускаючи попри себе блискучу кавалькаду.

Князь переїхав Бабин торг, Софійську браму над зеленим яром, що відділював Володимирів город від нового Ярославового, й, стиснувши коня острогами, поскакав великим Софійським майданом.

За переїздом між княже-Іриненським манастирем і церквою св. Софії князь раптом зупинився, прикликав до себе княжича Всеволода й показав рукою на дах високої сторожевої вежі на валах. На даху вежі чорніла невелика діра. То нічна буря зірвала позавчора кілька гонтових дахівок з її верху.

— Коли вернемося з Берестова, накажеш негайно залатати діру! — сказав діловито старий князь.

І, торкнувши коня острогами, поїхав далі, попри високі, вкриті зеленою дерниною вали з деревяними зрубами на рогах, до Золотих Воріт.

Коло Золотих Воріт князь знову зупинив коня й прикликав до себе сотського військової сторожі.

— А то що? — показав він рукою на місце на валах, де злива змила кілька зелених дернин. — Не було часу поправити?

Сотський, похоловши від страху, непорушно стояв перед князем і мовчав.

— Коли буду вертатися, щоб більше не бачив того! — сказав князь по господарськи, повернув коня і вїхав під камяне склепіння величної брами.

Зараз за Золотими Воротами починався густий дубовий ліс. Дорога від воріт бігла просто, потім

---

[67]) Венецьких.

[68]) Брощений (старословянське слово) — червоний, пурпурний.

[69]) Корзном називалися княжі мантії або плащі, що накидувалися зверхи й защіплювалися здебільша на правому рамени защіпкою. В „Изборнику Святослава" 1073 р. подано образок, де великий князь має корзно синього кольору з червоним підбиттям, крикрашене золотими петлями й обшивкою. Инакше називалося коцем, або кочем.

скручувала круто вліво й зеленим горбом провадила до Хрещатого яру.

На дні яру, перед деревяним містком, перекиненим через Хрещатицький потік[70]), князь раптом зупинив коня, повернув голову назад і показав рукою на ворона, що сидів на високій галузці старого дуба.

— Ану-но, хто з стрільців здійме того чорноперого!

З дружини швидко виїхав наперед стрілець, вихопив із тули[71]) стрілу, приклав її до луку й натягнув тятиву.

Стріла тонко свиснула в повітрі, але, не долетівши до ворона, цокнула і впилася в кору галузки.

Ворон перелякано скочив з місця, замахав крилами й полетів.

Але ось слідом за ним враз вискочили дві нові стріли, наздогнали ворона й рівночасно прошили його до половини. Ворон перевернувся в повітрі й, поблискуючи двома білими борідками стріл, тяжко впав перед князем на дорогу.

Всі озирнулися.

Поруч із дружинником, що схибив свій стріл, стояли з простягненими наперед руками, в яких блищали золочені луки, княжич Всеволод і королевич норвезький Гаральд.

Князь подивився докірливо на дружинника, потім на боярина Претича.

— Ось як треба стріляти! — сказав він і, повний щастя в очах, повернув голову до княжичів. — Колись і я, за молодих літ, стріляв так. Минулося: старий уже став і лук у моїх руках тремтить. Та й очі не добачають. Але ще спробую. Всеволоде, дай-но мені свій лук!

Князь узяв із рук сина лук, вибрав із простягненої йому Гаральдом тули стрілу, натягнув тятиву й стрілив угору. Стріла цокнула і впилася в галузка поруч із схибленою стрілою дружинника.

Грім дружних вигуків стрепенув обрадуване серце старого князя.

Але ось із гурту вилетіла нова стріла й відсікла борідку великокняжої стріли на дереві. Слідом за нею вилетіла друга й зрізала борідку стріли, пущеної дружинником.

Всі ахнули від здивування й озирнулися. Це були стріли королевича Гаральда.

— Гаральде! — захоплено скрикнув старий князь. — Все бачив на світі, але про таку майстерність хіба тільки в казках старих воїв чув! Підїдь-но ближче до мене!

Гаральд стрімголов підскочив на коні до великого днязя.

Князь Ярослав ласкаво поплескав королевича по плечі й поцілував його в чоло.

— Таких витязів і я б хотів мати в себе!

І, нахилившися в сідлі до Гаральда, тихо сказав йому по нормандськи:

— Сьогодні рано був у мене митрополит і говорив про тебе, Гаральде. Бачу, що до таких, як ти, має належати світ. Добре, маєш мою згоду[72]).

Гаральд почув це й трохи не вискочив із сідла. Він рвучко схилився й, схопивши руку старого князя, вдячно припав до неї вустами.

***

Місцем для великого всенародього віча, що мало обговорити нові торговельні умови з Царгородом, було призначено розлоге Торжище коло церкви св. Власія на Подолі.

Ще не дзвонили у вічеве било, а вже з усіх сторін княжої столиці, з города на Горі, з Подола й з усіх київських пригородів почав валити народ на Торжище, щоб зайняти завчасу вигідніше місце. Шпаліри кінних осьменників, розставлені по вулицях коло Торжища, перепускали народ і передавали його пішим осьменникам, які уставляли людей на площі. Для бояр, іменитих людей і купців місце було коло великокняжої трибуни, поставленої посеред Торжища; для инших — навколо площі. Київський тисяцький[73]) був уже на Торжищі й, переїжджаючи з місця на місце, давав накази численним сотським.

Коли народу зібралося вже повна площа, тисяцький дав знак, щоб дзвонили у вічеве било. Кінні осьменники уставилися в ряд по обох боках проходу в людській масі й повернули голови до вулиці, звідки мав приїхати великий князь.

Боярин Вишата почув із княжих хоромів вічевий дзвін і швидко попростував до великокняжої світлиці.

— Княже, вже дзвонять! — повідомив він, входячи до палати, багато прибраної звірячими рогами й устеленої поверх омфалія шкірами ведмедів, буртаських лисів і „лютого звіря"[74]).

Князь Ярослав устав ізза столу.

А за хвилину, в товаристві руських і чужинних княжичів і почоту з дружинників, він уже скакав вулицями Киева на Поділ.

Під громові вигуки людей на Торжищі, попри шпаліри осьменників, великий князь переїхав до трибуни, вийшов східцями на поміст, устелений пурпурним сукном, і сів на високому троні. Довкола нього на сідалах, розставлених на нижчому помості, розмістилися чужинні гості, княжичі, митрополит і моський архиепископ.

Дзвін стих.

Князь устав, скинув шапку й перехрестився.

Всі, що були на площі, так само поскидали шапки й перехрестилися.

(Докінчення буде).

---

[70]) Хрещатицький потік доплинав до р. Почайни. Потік цей був іще в 40—60 роках минулого 19-го віку. Тепер на місці Хрещатицького потоку є найголовніша вулиця Киева, названа Хрещатиком.

[71]) Колчан на стріли, сагайдак.

[72]) Королевич Гаральд скоро по ожененні з княжною Лизаветою став королем норвезьким і набув в історії назву Гаральда Сміливого.

[73]) Щось у роді теперішніх губернаторів.

[74]) В княжих часах масами водилися по лісах і степах України ведмеді, дикі кабани, лосі, олені, тури, дикі коні, барси. Барсів називали тоді „лютим звірем".

36/11

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. ІІІ.

С. Б., др. Сотник У. Г. А. Володимир Гайванович. „Літопис Ч. К.“, Львів 1934. 4°, ч. 3, ст. 22.

Причинки до біоґрафії. З порт.

С. Б., др. Хорунжий Сидір Горбачевський „Літопис Ч. К.“, Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 21. Посмертні згадки.

Причинки до біоґр. З порт.

(Сварика, ґен.-хор.). Витяги з відповіди Голови Обєднання Українських Комбатантів Ґенерала Сварики супроти ганебного виступу уенерівського місячника „Вояк“. „Немезида“. Яблонна 1936. 8°, зб. 2, ст. 49.

Передрук з „Бюлетеня Обєднання Українських Комбатантів у Франції“. 1936, січень—лютий, ст. 5—7.

Свирид Довгаль. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірник 2. Каліш 1923. 8°, ст. 32—33.

7. Синій полк 3-ої Залізної див. С. Войтівка коло Бершаді 1919.

Свідзінський М. До історії громадянської війни на Україні в 1919 р., „Архів Радянської України“ Харків 1932. 8°, ч.4/5, ст. 236—261.

23 документи до справи постачання укр. армій.

Свіжі могили. „Тризуб“. Париж 1929, ч. 45. ст. 12.

Некрольоґи пполк. Мик. Зембицького АУНР, хор. Марка Мазепи АУНР, пор. херсон. див. Володимира Озола.

Свій М. Як забезпечити своє право на відшкодовання за понесені населенням втрати підчас походів на Вкраїну ріжних чужинецьких військ. Тарнів 1921. В-во С. У. Д., ч. 1.

Світ І. Українське військо в Манджурії. „Календар Черв. Калини“ на 1937 р. Львів 1936. 8°, ст. 115—122.

Історія повстання укр. військових частин в Азії, зокрема в Манджурії на підставі нотаток в тогочасній укр. пресі і спогадів поодиноких осіб

Світляна Харченківна. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірн. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 35—39.

1919. Синя дивізія. Гер. вчинки, біоґр. причинки.

Світляна Харченко в бою під Вапняркою атакує ворожу батерію. „Календар Черв. Кал.“ на 1926 р. Львів 1925. 8°, календаріюм — червень.

Літо 1919, с. Стефанівка під Вапняркою. Синій полк. Героїчні вчинки. З іл.

Світлої памяти. „Бюлетень Управи Т-ва вояків б. Армії УНР“. Каліш 1926, ч. 4, ст. 2—4.

С. Петлюра.

Свято Вільної України 19-го березня у Києві. „Вісти з Української Центр. Ради у Києві“. Київ 1917, ч. 2; „Розсвіт“. Раштат 1917. 4°, ч. 40.

Брало участь і військо.

Свято Зимового Походу в Парижі. „Укр. Тиждень“. Прага 1935, ч. 2, ст. 3.

Свято на Маківці. „Діло“. Львів 1934, ч. 158, стор. 1.

Свято памяти С. Петлюри у Львові. „Наш Прапор“. Львів 1936, ч. 58, ст. 3.

Свято 1. листопада 1922 р. в таборі в Йозефові. „Укр. Скиталець“. Відень 1922. 8°, ч. 20, ст. 29—32.

З образком.

Свято проголошення Республики. „Розсвіт“. Раштат 1917, 4°, ч. 86, ст. 1—2.

З участю війська.

Свято революції скінчилося! Настає грізний час! „Вістник Союза Визв. України“. Відень 1917. 4°, ч. 29 (159), ст. 451—455.

Уступ. Демонстрації. „Вже давно не блищали шаблі козаків!“ Відноситься до 3-го військового зїзду.

Свято Симона Петлюри по повітових осередках. „Укр. Нива“. Луцьк 1936, ч. 2, ст. 2.

Святочні поздоровлення від Січових Стрільців „Союзові Визволення України“. „Вістник СВУ“. Відень 1915, 4°, ч. 15/16, ст. 16.

С. Г. Гра з вогнем. „Тризуб“. Париж 1933. 8°, ч. 9, ст. 4—7.

З приводу виступів П. Скоропадського.

С. Г. З дневника Січового Стрільця. 19 вересня 1914 р. „Стрілецька Думка“. Старокостянтинів 1919, ч. 48.

З життя СС.

С. Г. Лист до редакції. „Син України“. Варшава 1920. 4°, ч. 4, ст. 8.

Бої 6-ої дивізії 1920 р.

С. Г. Листопадовий переворот в Белзі... на основі оповідань б. булавного М. Гараха. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4°, ч. 3, ст. 2—4.

С. Г., др. Перші дні з большевиками. (Зі споминів). „Кал. Черв. Калини“ на 1922 р. Львів 1922. 8°. ст. 58—64.

Заснования „Запасного Коша“, пізніше III. кур. V. бриґади 1-го корпусу УГА. З іл.

С. Г. Втрати Белзчини у визвольній війні. (Підсумки опису полеглих членів Української Армії, переведеного в Белзчині). „Літопис Ч. К.“, Львів 1935, 4°, ч. 7/8, ст. 17—25.

Таблиця ч. 1: Загальні втрати Белзчини по громадам, а) Військові. I. Військовий степень і частина. II. Дата уродження. Таблиця ч. II. Рік уродження зареєстрованих полеглих. Віроісповідання, стан цивільний і звання. IV. Дата, місце і причина смерти. Таблиця ч. III. Згинули в боях, б) Цивільні. Таблиця ч. IV. Померли від ран. Таблиця ч. V. Померли від недуг. Таблиця ч. VI. Померли в полоні, таборах і лічницях. З портретами.

С. Г. За Белз. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936. 4°, ч. 6, ст. 2—4

Фраґменти з боїв за Белз до захоплення його польськими частинами ґрупи „Буг“: I—V. 1919. З 4-ма іл.

С. Г. З документів великих днів на Белзчині „Літопис Ч. К.“ Львів 1935, 4°, ч. 5, ст. 14.

Обіжник Укр. Повіт. Комісаріяту в Сокалі і Белзі і Команди Запасного куреня в Белзі до горожан Сокальщини і Белзчини від 11. XI. 1918. З іл.

С. Ґ. Комітет несення помочі полоненим стрільцям Української Армії в Белзі. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 2—3.

На основі оповідань одної з орґанізаторок Комітету. 1919.

С. Ґ. Четар „Запасного Коша" в Белзі Іван Лісецький. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 22. Біогр. причинки. З портр.

С. Ґ.: Четар V. Сокальської бриґади Мирон Галань. „Літопис Ч. К." Львів 1934, 4°, ч. 9. ст. 22. Біогр. причинки. З портр.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). „Укр. Вісти". Париж 1927, чч. 19, 20, 21, 22.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). (Відбитка з „Укр. Вістей" чч. 19—22. 1927). Paris. „Les Nouvelles Ukrainniennes", impr. „Union". 1927. 8°, ст. 16 з іл. і порт.

В додатку: Борщак І. Література про Берестейський мир Центральної Ради.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. (Уривки зі споминів). (Передрук з „Укр. Вістей", Париж 1927, чч. 19—22). „Берестейський Мир". З нагоди 10-тих роковин 9. II. 1928—9. IV. 1928. Спомини та матеріяли. Львів—Київ. Накл. „Червоної Калини" 1928. 8°, ст. 143—166.

Секретар Микола, б. управитель польових пошт УГА. Польова пошта У. Г. А. „Літопис Ч. К." Львів 1930. 4°, ч. 9, ст. 4—8.

I. Галицький період. II. На Великій Україні.

Селезіон Павло. „Дерманська Республика". „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 7/8, ст. 14.

1918. Повстання селян біля Здолбунова.

Селезіон Павло. „Прігорінская Совєтская Соціялістіческая Республіка". „Літопис Ч. К.". Львів *1931. 4, ч. 6, ст. 10.*

Повстання Дубровиці і околиць проти У. Н. Р. 1918.

Селіванський, пор. Не всі ті українці, що родилися на Вкраїні. „Спогади", ч. 1. Каліш 1921, 16°, ст. 31—34.

Ротмістр Енґельгардт.

Селяне — жовніри!

Відозва на чвертці паперу канц. формату, без дати (передвоєнна) до укр. жовнірів під Львовом покидати кріс і всі знаряди морду і тікати додому на свята.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Тому, що не всі П. Т. Передплатники прислали з початком жовтня залеглу й біжучу передплату, висилає Адміністрація залягаючим інкасові почтові доручення та просить П. Т. Передплатників обовязково їх викуплювати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 11. / Листопад 1936.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Посіко.* З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.